

Π Α Ρ Α Ρ Τ Η Μ Α

Η ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΙΣ ΤΟΥ κ. Σ. Β. ΚΟΥΤΕΛΑ
ΩΣ ΕΠΙΤΙΜΟΥ ΔΙΔΑΚΤΟΡΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Α'

Η ΤΕΛΕΤΗ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ

(11 ΙΟΥΝΙΟΥ 1958)

Η ΕΙΣΗΓΗΣΙΣ ΤΟΥ κ. ΣΤΙΑΠΩΝΟΣ Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ

Εἰς ἐμὲ ἔλαχεν ὁ κλῆρος περὶ τὸ πέρας τῆς πανεπιστημιακῆς μου σταδιοδρομίας νὰ εἰσηγηθῶ συμφώνως πρὸς τὸν νόμον περὶ τοῦ ἀναγορευομένου σήμερον εἰς ἐπίτιμον διδάκτορα διαπρεποῦς καθηγητοῦ καὶ ἀκαδημαϊκοῦ Σωκράτους Κουγέα, εἰς τὴν ψῆφον τοῦ ὁποῖου ὀφείλω τὴν εἰσοδὸν μου εἰς αὐτήν. Τὸ πράττω εὐχαρίστως ὄχι μόνον διὰ τὴν μακρὰν καὶ στενοτάτην φιλίαν, ἣ ὁποία μὲ συνδέει πρὸς τὸν τιμώμενον, ἀλλὰ καὶ διότι μοῦ δίδεται ἡ εὐκαιρία νὰ παρουσιάσω εἰς εὐρύτερον κοινὸν τὸ λαμπρὸν αὐτοῦ ἐπιστημονικὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον εἰς ὀλίγους εἶναι γνωστὸν, διότι καὶ πολὺ εἰδικὸν εἶναι καὶ ὁ δημιουργὸς αὐτοῦ ἥκιστα εἶναι φίλος τοῦ θορύβου καὶ τῆς ἐπιδείξεως, ἀφ' οὗ καὶ τὴν ἀπονεμομένην σήμερον εἰς αὐτὸν τιμὴν μετὰ πολλῆς δυσκολίας ἐδέχθη.

Ὁ Σωκράτης Κουγέας, ὁμότιμος καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἀκαδημαϊκός, ἐγεννήθη εἰς τοὺς Δολοὺς τῆς Λακωνικῆς ἐν ἔτει 1877. Ὁ πατήρ του, ἄξιος καὶ φιλόμουσος δημοδιδάσκαλος, ἐφρόντισε διὰ τὴν μόρφωσίν του. Ἀφ' οὗ ἐπεράτωσε τὰς γυμνασιακὰς του σπουδὰς εἰς τὸ Γυμνάσιον τῶν Καλαμῶν, ἐνεγράφη εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἐφοίτησεν ἀπὸ τοῦ 1894 μέχρι τοῦ 1899. Διδάκτωρ ἀνεκηρύχθη τὸ 1903.

Ὡς φοιτητῆς ἠσθάνθη ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον διὰ τὰς παλαιογραφικὰς μελέτας, τὰς ὁποίας ἐκαλλιέργει τότε εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν ὁ ἀείμνηστος ἱστορικός Σπυρίδων Λάμπρος, ὅθεν καὶ συνώδευσεν αὐτὸν εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς ἐν τῇ Ἀγίῳ Ὄρει ἐργασίας του διὰ τὸν καταρτισμὸν τοῦ γνωστοῦ καταλόγου τῶν χειρογράφων τοῦ Ἀγιωνύμου Ὄρους. Ἐπειδὴ δὲ εἶχεν ἀποκτήσει ἱκανὴν περὶ τὴν μελέτην τῶν χειρογράφων πεῖραν, προσελήφθη κατόπιν ὑπὸ τοῦ von Soden ὡς συνεργάτης διὰ τὴν παρασκευαζομένην κριτικὴν ἔκδοσιν τῆς Καινῆς Διαθήκης. Αἱ

ἐργασία: αὐταὶ τοῦ νεαροῦ ἐπιστήμονος δεόντως ἐκτιμηθεῖσαι συνετέλεσαν ὥστε κατὰ τὸ 1904 κατόπιν διαγωνισμοῦ νὰ ἀποσταλῆ ὡς ὑπότροφος τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους εἰς τὴν Δύτιν πρὸς συμπλήρωσιν καὶ τελειοποίησιν τῶν φιλολογικῶν του σπουδῶν.

Ἐκεῖ ἐφοίτησεν ἐπὶ πέντε σχεδὸν ἔτη εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῆς Χάλλης, τοῦ Μονάχου, τοῦ Βερολίνου καὶ τῶν Παρισίων, ηὐτύχησε δὲ νὰ μαθητεύσῃ πλησίον μεγάλων φιλολόγων καὶ διαπρεπῶν διδασκάλων, τοῦ Blass, τοῦ Crusius, τοῦ Norden, τοῦ Robert, τοῦ Wilcken, καὶ τῶν διασημοτάτων Wilamowitz καὶ Krumbacher, τοῦ δημιουργοῦ τῆς συγχρόνου βυζαντινολογίας.

Ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα, διορίσθη τὸ 1910 καθηγητὴς εἰς τὸ πρότυπον τοῦ Διδασκαλείου τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, βραδύτερον δὲ, τὸ 1916, γραμματεὺς τῶν συσταθέντων τότε Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Γιάννη Βλαχογιάννη. Δύο ἔτη βραδύτερον, τὸ 1918, ἐξελέγη τακτικὸς καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἱστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, εἰς τὴν θέσιν δὲ ταύτην παρέμεινε μέχρι τοῦ 1947, ὁπότε καὶ ἀπεχώρησε λόγῳ ὀρίου ἡλικίας. Ἐνεκα τῆς εἰδικότητος αὐτοῦ περὶ τὴν παλαιογραφίαν ἀνετέθη εἰς αὐτὸν ἀπὸ τοῦ 1926 ἢ διεύθυνσις τοῦ τμήματος τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης. Ἐν ἔτει 1929 ἐξελέγη μέλος τῆς τάξεως τῶν γραμμάτων καὶ καλῶν τεχνῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τῆς ὁποίας ἐξελέγη καὶ πρόεδρος κατὰ τὸ ἔτος 1953. Ἀλλὰ καὶ ἔξω τῆς Ἑλλάδος ἐτιμήθη ὁ Κουγέας διὰ τὸ ἐπιστημονικόν του ἔργον. Τὸ 1929 ἐξελέγη μέλος τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Βερολίνου, τὸ δὲ 1937 ἀνεκηρύχθη ἐπίτιμος διδάκτωρ τοῦ γερμανικοῦ πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης.

Πλὴν τούτων ἔλαβε μέρος εἰς πλεῖστα ἐπιστημονικὰ συμβούλια καὶ ἐπιτροπὰς καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, ἔτι δὲ καὶ εἰς ἐπιστημονικὰ συνέδρια, παρέχων πάντοτε προθύμως καὶ εὐσυνειδήτως τὰς ἐπιστημονικὰς ἢ διοικητικὰς αὐτοῦ συμβουλάς καὶ ὑπηρεσίας. Κατὰ τὸ ἐν τῇ πόλει μας συνεληθὸν Θ' Βυζαντινολογικὸν συνέδριον τὸ 1953 ὁ Κουγέας ὑπῆρξεν ὁ πρόεδρος τῆς ὀργανωτικῆς αὐτοῦ ἐπιτροπῆς.

Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ σταδιοδρομία τοῦ τιμωμένου, κατὰ πάντα λαμπρὰ καὶ διὰ τε τὴν ἐπιστήμην καὶ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος πολλαχῶς ὠφέλιμος. Θὰ ἦτο ἕμως σπουδαία ἐκ μέρους μου παράλειψις, ἂν κατὰ τὴν ἐπίσημον ταύτην στιγμήν δὲν ἀνέφερον καὶ ἓνα ἀθόρυβον μὲν ἀλλὰ σπουδαῖον συντελεστὴν τῆς σταδιοδρομίας του, τὴν σύντροφον τοῦ βίου αὐτοῦ, τὴν σεβαστὴν δέσποιναν Σοφίαν Κουγέα, ἣτις ἐδημιούργησε τὸ ἥρεμον καὶ θερμὸν οἰκογενειακὸν περιβάλλον, τὸ ὁποῖον τόσον εἶναι ἀναγκαῖον δι' ἀνθρώπους ἀφωσιωμένους εἰς τὴν ἐπιστήμην, ὅπως ὁ τιμώμενος.

* * *

Ὅπως εὐρεία ὑπῆρξεν ἡ ἐπιστημονικὴ τοῦ τιμωμένου μόρφωσις, οὕτως εὐρὺ καὶ πολυσχιδὲς ὑπῆρξε καὶ τὸ ἐπιστημονικὸν ἐνδιαφέρον καὶ τὸ συγγραφικὸν του ἔργον, ἐπεκταθὲν βαθμηδὸν εἰς ὀλόκληρον τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν πνευματικὸν βίον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἡ περὶ τὴν παλαιογραφίαν καὶ τὴν παπυρολογίαν εἰδικότης τὸν ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ἐν τοῖς χειρογράφοις καὶ τοῖς παπύροις κειμένων, εἴτε εἶναι ταῦτα κλασσικὰ εἴτε βυζαντινά. Ἐθισθεὶς δ' εἰς τὴν ἔρευναν τῶν πρώτων πηγῶν, περιλαμβάνει εἰς τὸ ἐνδιαφέρον αὐτοῦ καὶ τὰς ἐπιγραφὰς καὶ δι' αὐτῶν εἰσέρχεται εἰς εἰδικὰς ἱστορικὰς ἐρεῦνας, ἀφορώσας εἰς τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν.

Πλήρη τῶν πραγμάτων ἔχων γνῶσιν καὶ δξύτατον ἐρευνητικὸν βλέμμα, πάντοτε κάτι νέον ἀνακαλύπτει. Αἱ πραγματεῖαι, τὰς ὁποίας δημοσιεύει, ἀποτελοῦσιν ὑπόδειγμα ἐπιστημονικῆς εὐσυνειδησίας καὶ ἐρευνητικῆς δξύτητος, ἀλλὰ καὶ διαρθρώσεως καὶ ἐκφράσεως καὶ ἀκριβολογίας ἐπιστημονικῆς. Τὸ πλεῖστον τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτοῦ ἐργασίων, αἱ ὁποῖαι ὑπερβαίνουν τὰς διακοσίας, εἶναι ἐρευνητικαί, δρμῶμεναι κατὰ κανόνα ἐκ τῶν πρώτων πηγῶν, ἀνερευνητῶν χειρογράφων, νεωστὶ εὑρεθεισῶν ἐπιγραφῶν, ὡς καὶ ἐγγράφων, ὡς ἐκ τούτου δ' εἶναι ἀναγκαίως λεπτομερειακαί. Ὅσάκις ὅμως αἱ λεπτομέρειαι ἔχουν εὐρυτέραν σημασίαν, τὸ πρᾶγμα δὲν διαφεύγει τὴν δξείαν ἀντίληψιν τοῦ ἐρευνητοῦ. Ἡ σημασία τῆς λεπτομερείας ἐκτιμᾶται δεόντως καὶ χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν ἐξαγωγήν γενικωτέρων καὶ πολλάκις γενικωτάτων καὶ σπουδαιοτάτων διὰ τὴν ἐπιστήμην πορισμάτων. Οὕτως δ' ἐρευνητῆς ἐκ μιᾶς ἢ πλείονων λεπτομερειῶν προάγεται εἰς γενικωτέραν σύνθεσιν, διαφέρουσαν τῶν συνήθων διὰ τὴν πλήρη αὐτῆς πρωτοτυπίαν. Τοιαῦτα συνθετικὰ ἔργα εἶναι: πρῶτον τὸ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ὁ Καισαρείας Ἀρέθας καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς πρώτης ἀναγεννήσεως τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν Βυζαντίῳ. Ἀθῆναι 1913» καὶ δεύτερον τὸ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἡ ἰδέα τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν παρὰ τοῖς Ἑλλησι. Πραγματεῖα βραβευθεῖσα ἐν τῷ Ἀ' Κανδηλωρεῖῳ ἀγῶνι τὸ 1921. Ἀθῆναι 1928».

Δὲν εἶναι εὐκόλον, ἴσως δὲ οὐδὲ εὐκαιρον, εἰς μίαν σύντομον εἰσήγησιν, ἀποτελοῦσαν τὸ πληροφοριακὸν μόνον μέρος τῆς ἐπισήμου τελετῆς τῆς ἀναγορεύσεως τῆς ἀπονεμομένης τιμῆς, νὰ ἐπεκταθῇ κανεὶς εἰς εἰδικώτερον περὶ τῶν ἔργων τοῦ τιμωμένου λόγον. Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα ἔργα εἶναι χαρακτηριστικὰ οὐ μόνον τοῦ τρόπου τῆς ἐργασίας, ἀλλὰ καὶ τῆς δξυνοίας τοῦ τιμωμένου, ἔτι δὲ καὶ τῆς ἀνόδου αὐτοῦ ἀπὸ ἀσημάντων φαινομενικῶς λεπτομερειῶν εἰς συμ-

περάσματα, ἀπτόμενα πολὺ γενικωτέρων ἐπιστημονικῶν προβλημάτων, ἀνάγκη ἀπαραίτητος νὰ ἐνδιατρίψωμεν ὀλίγον εἰς αὐτά.

Εἰς τὸ πρῶτον, τὸ ἀφορῶν εἰς τὸν Ἀρέθαν καὶ τὸ ἔργον του, ἤδη εἰς τὸν τίτλον εἶναι καταφανῆς ἡ τάσις τοῦ συγγραφέως, ὅπως ἀνέλθῃ ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους εἰς τὰ γενικώτερα, τὰ καθόλου, ἐκ τοῦ Ἀρέθα εἰς τὴν πρῶτην τῶν γραμμάτων ἀναγέννησιν ἐν τῷ Βυζαντίῳ. Ὅπως μᾶς ἐξομολογεῖται ὁ ἴδιος εἰς τὸν πρόλογον τοῦ ἔργου, ὠρμήθη ἐκ τῆς μελέτης ἀντιγράφου συγγραφῶν τοῦ Ἀρέθα, ληφθέντος ἐκ κώδικος τῆς Μόσχας. Ἐκ ταύτης ἀνήχθη βαθμηδὸν εἰς τὴν εὐρυτέραν περὶ τοῦ Βυζαντινοῦ τούτου λογίου ἔρευναν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸ γενικώτερον πρόβλημα τῆς προελεύσεως τῶν χειρογράφων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, τῶν ὁποίων φυσικὰ ἢ περισυλλογὴ καὶ συγκέντρωσις ἀπετέλει ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἀναγέννησιν τῶν κλασσικῶν σπουδῶν προϋπέθεσιν. Τὸ ὅλον ἔργον διαιρεῖται εἰς τρία κεφάλαια. Εἰς τὸ πρῶτον ἐξετάζεται μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ ἀκριθείας ὁ βίος καὶ ἡ δράσις τοῦ ἐκ Πατρῶν καταγομένου, ἐν Καισαρείᾳ δὲ τῆς Καππαδοκίας ἀρχιερατεύσαντος, Βυζαντινοῦ λογίου, εἰς τὸ δεύτερον ἐξετάζεται εἰδικώτερον καὶ ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ τὸ συγγραφικὸν αὐτοῦ ἔργον, εἰς δὲ τὸ τρίτον ἢ βιβλιοθήκη καὶ τὸ βιβλιογραφικὸν αὐτοῦ ἐργαστήριον. Τὸ τελευταῖον τοῦτο κεφάλαιον ἔχει γενικωτάτην καὶ σπουδαιοτάτην διὰ τὴν περὶ τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας συγγραφεῖς ἀσχολουμένην φιλολογίαν σημασίαν.

Εἶχε παρατηρηθῆ πρὸ καιροῦ ὅτι τὰ παλαιότατα ἐπὶ περγαμνηνῆς χειρόγραφα, τὰ περιλαμβάνοντα ἀρχαῖα ἑλληνικὰ κείμενα, ἀνήκουν εἰς τὸν Ι΄ κυρίως τὸ πολὺ αἰῶνα. Παλαιότερα τοῦ αἰῶνος τούτου δὲν ὑπάρχουν, ἐν ᾧ ἐκκλησιαστικοῦ περιεχομένου δὲν λείπουν. Ἐπιστεύθη λοιπὸν ὅτι τὰ χειρόγραφα, ἐκ τῶν ὁποίων ἀντεγράφησαν οἱ vetustissimi codices τοῦ Ἀρέθα, ἦσαν περγαμνηνοὶ κώδικες τοῦ Γ΄ ἢ Ζ΄ αἰῶνος, λείψανα παλαιῶν βιβλιοθηκῶν τοῦ Βυζαντίου, διαφυγόντα ἐκ τύχης ἢ ἐκ προνοίας τὴν καταστροφὴν. Ἀλλὰ πῶς συμβαίνει νὰ μὴ σφίζεται οὐδὲ εἰς ἐκ τῶν παλαιῶν αὐτῶν κωδίκων; Ὁ συγγραφεὺς δὲν θεωρεῖ τὸ γεγονός τυχαιόν, ὡς λόγον δ' αὐτοῦ θεωρεῖ τὸ ὅτι τὰ παλαιότερα ταῦτα χειρόγραφα ἦσαν γεγραμμένα ἐπὶ παπύρου, ὅστις, ὡς γνωστόν, φθείρεται πολὺ ἐνωρίτερον ἀπὸ τὴν περγαμνήν. Πράγματι δὲ οἱ κατὰ καιροὺς μελετηταὶ τῶν χειρογράφων, τῶν προερχομένων ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Ἀρέθα, παρετήρησαν ὅτι ὑπάρχουν πολλὰ τεκμήρια πείθοντα ὅτι τὰ πρωτότυπα, ἐκ τῶν ὁποίων ἐγένοντο τὰ ἐπὶ περγαμνηνῆς ἀντίγραφα, ἦσαν γεγραμμένα ἐπὶ παπύρου, τὰ δὲ σχόλια καὶ τὰ κριτικὰ καὶ παραπεμπτικὰ σημεῖα, τὰ ἐν τοῖς βιβλίοις τοῦ Ἀρέθα, ὀδηγοῦσιν ἡμᾶς εἰς τὰ βιβλιογραφικὰ ἐργαστήρια τῆς Ἀλεξανδρείας, ὅπου, ὡς γνωστόν, ἐκαλλιεργήθη ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν φιλολόγων ἡ κριτικὴ ἐπεξεργασία

τῶν κλασικῶν κειμένων. Ἄλλὰ πόθεν ἐπρομηθεύετο ὁ Ἀρέθας τὰ παπύρινα χειρόγραφα, τὰ κείμενα τῶν ὁποίων ἐφρόντιζε νὰ μεταφέρῃ εἰς στερεώτερον καὶ διαρκέστερον ὑλικόν, τὴν περγαμηνήν; Τοῦτο, ὅπως παρετήρησεν ὁ συγγραφεύς, μᾶς τὸ λέγει ὁ ἴδιος εἰς διαφόρους πρὸς φίλους τοῦ ἐπιστολάς. Ἡ προμήθεια ἐγένετο ἐκ Βαβυλῶνος, δηλ. ἐκ Βαχδατίου, τὸ ὁποῖον ἦτο τότε ἡ πρωτεύουσα τῶν φιλομούσων Ἀράβων καλιφῶν, τῶν Ἀββασιδῶν, προήρχοντο δὲ τὰ χειρόγραφα ἐξ Αἰγύπτου, ὅθεν καὶ ἀποκαλεῖ ταῦτα ὁ Ἀρέθας «νειλῶνας βίβλους». Ἐκτὸς δὲ τοῦ Ἀρέθα καὶ ἄλλοι λόγιοι, ἐν οἷς καὶ ὁ πατὴρ τῆς Ἀναγεννήσεως, ὁ Φώτιος, ἀνεζήτησαν παπύρινα χειρόγραφα εἰς τὴν Ἀνατολήν καὶ ἐξ αὐτῶν κατήρτιζον τὰς βιβλιοθήκας των. Ἡ παρατήρησις αὕτη ὁδηγεῖ τὸν συγγραφεὰ εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῶν σκοτεινῶν καλουμένων χρόνων τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Ἀναγεννήσεως τῶν κλασικῶν σπουδῶν.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἀπὸ τοῦ 650 μέχρι τοῦ 850 περίπου παρατηρεῖται κατάπτωσις τις εἰς πάσας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ βυζαντιακοῦ πολιτισμοῦ. Ἄλλ' ἢ κατάπτωσις αὕτη ἐμφανίζεται ἐντονωτάτη κυρίως εἰς τὰς κλασσικὰς σπουδὰς καὶ τὰ ἐκ τούτων ἀντλοῦντα γραμματικὰ εἶδη. Ὁ μαρξασμὸς οὗτος ἢ μᾶλλον ἢ νέκρωσις τῆς φιλογολικῆς ζωῆς, ἢ ὁποία ἀρχίζει, ὅπως εἴπομεν, ἀπὸ τοῦ 650 περίπου, ἀκολουθεῖ τὴν ὑπὸ τῶν Ἀράβων κατάληψιν τῆς Αἰγύπτου, τῆς ὁποίας ἡ πρωτεύουσα, ἢ Ἀλεξάνδρεια, ἔπεσεν εἰς χεῖρας αὐτῶν κατὰ τὸ ἔτος 642. Ἡ χρονικὴ αὕτη σύμπτωσις κατὰ τὸν Κουγέαν δὲν εἶναι τυχαία, ἀλλὰ, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος, ἱστορικὸν γεγονός, διεπόμενον ὑπὸ τοῦ ἀπαραβάτου νόμου τοῦ αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ. Ἡ Αἰγυπτὸς, οὕσα ἐπὶ μίαν σχεδὸν χιλιετηρίδα τὸ μέγα θησαυροφυλάκιον τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἐχρησίμευσε καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον ὡς πηγὴ τῶν κλασικῶν σπουδῶν. Ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ ἐκ τῆς Γάζης οὐ μόνον τὰ βιβλία, ἀλλὰ καὶ οἱ λόγιοι τούτων ἐρμηνευταὶ ἤρχοντο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν... Ἀπολλυμένης διὰ τὸ Βυζάντιον τῆς Αἰγύπτου συνεχλείπει καὶ ἡ ἐκ ταύτης ἐρχομένη ζωογόνος πνοή. Καὶ ἡ μὲν τέχνη δὲν ἐκλείπει παντελῶς, φυτοζωοῦσα διὰ τῶν ἀσθενῶν στοιχείων, ἅτινα παρέχουσιν ἀνατολικοὶ λαοί, ἀλλ' αἱ κλασσικαὶ σπουδαὶ μαραίνονται, διότι μόνον ἐξ Αἰγύπτου ἠδύναντο νὰ ἀντλήσωσι ζωήν. Ἡ Αἰγυπτὸς εἶναι οἶονε! ἡ πηγὴ, ἡ ἀρδεύουσα τὸν κήπον τοῦ Βυζαντίου, ἐν ᾧ καλλιεργεῦνται τὰ ἀνθη τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς παιδείας. Στεριευσάσης τῆς πηγῆς ταύτης ἐπῆλθε κατ' ἀνάγκην ἡ ξηρασία καὶ ὁ μαρξασμὸς.

Ὅπως ἐρμηνεύει ὁ Κουγέας τὸ παρατηρούμενον εἰς τὰς κλασσικὰς σπουδὰς πολυθρύλητον χάσμα, πολὺ πιθανώτερον καὶ πειστικώτερον ἀπὸ ἄλλας προταθείσας ἐρμηνείας.

Ἄλλ' ἢ διακοπὴ αὕτη τῆς ἐπικοινωνίας πρὸς τὴν Αἰγυπτὸν καὶ

τὴν γειτονικὴν Συρίαν, αἱ ὁποῖαι ὑπῆρξαν τὰ σπουδαιότατα κέντρα τῶν κλασσικῶν σπουδῶν κατὰ τὴν μεταγενεστέραν ἀρχαιότητα, δὲν ὑπῆρξε διαρκῆς. Οἱ ἄξεστοι ἀρχικῶς καὶ φανατικοὶ ὀπαδοὶ τοῦ Μωάμεθ, ἐξεληθόντες ἐκ τῆς χώρας τῶν καὶ ἐγκατασταθέντες εἰς χώρας διαπεποτισμέναις ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἐρχόμενοι εἰς διαρκῆ ἐπαφὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Αἰγυπτίους καὶ τοὺς Σύρους, ἤρχισαν βαθμηδὸν νὰ ἐκπολιτίζωνται καὶ νὰ ἐπιζητῶσι νὰ γνωρίσουν καὶ οἱ ἴδιοι τὰ πνευματικὰ ἐπιτεύγματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Εἶναι πολὺ γνωστὴ ἡ προσπάθεια τῶν Ἀββασιδῶν καλιφῶν τῆς Βαγδάτης νὰ μεταφράσουν εἰς τὴν ἀραβικὴν ἔργα τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ ἐπιστήμης, ὅπως τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Πτολεμαίου, τοῦ Ἱπποκράτους, τοῦ Γαληνοῦ καὶ ἄλλων, τῶν ὁποίων μάλιστα μέρικα εἶναι γνωστὰ σήμερον μόνον ἐκ τῆς ἀραβικῆς τῶν μεταφράσεως. Οὕτως ἤρχισαν νὰ καθίστανται περιζήτητα τὰ παλαιὰ παπύρινα χειρόγραφα καὶ ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου. Ταυτοχρόνως καὶ αἱ σχέσεις μεταξὺ Ἀράβων καὶ Βυζαντινῶν παρὰ τὸν συνεχῆ σχεδὸν δι' ἐπιδρομῶν πόλεμον εἰς τὰς ἀκριτικὰς ἐπαρχίας ἤρχισαν νὰ βελτιώνωνται. Οἱ Ἀραβες τοῦ Θ' αἰῶνος δὲν ἦσαν πλέον τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου τοῦ Ζ' καὶ Η' αἰῶνος. Αἱ πρεσβεῖαι μεταξὺ τῶν δύο ἐθνῶν ἦσαν συχναί, συχνὰ δὲ καὶ τὰ ταξείδια Ἑλλήνων εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Παλαιστίνην, ὅπου δὲν εἶχον παύσει νὰ καλλιεργῶνται τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ὑπὸ τὴν ἀραβικὴν κυριαρχίαν. Ἀπόδειξις ὁ μεγαλύτερος ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς τῶν χρόνων τούτων, ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὅστις, ἐκ Συρίας καταγόμενος καὶ ἐκεῖ μωρφωθεὶς καὶ ζήσας, ἀφθόνως ἐχρησιμοποίησε τὸν Ἀριστοτέλη εἰς τὰ θεολογικά του ἔργα. Οἱ πρεσβευταὶ δ' αὐτοὶ καὶ οἱ ταξειδιῶται, ὁσάκις συνέπιπτε νὰ εἶναι λόγιοι εἴτε εἶχον φίλους λογίους, ἠγόραζον «νειλήας βίβλους», περιεχούσας κείμενα ἀρχαίων συγγραφέων «γράμμασιν ἀλεξανδρινοῖς» γεγραμμένα κατὰ τινὰ πληροφορίαν τοῦ Νικήτα τοῦ Παφλαγόνος. Τὰ παπύρινα ταῦτα χειρόγραφα δὲν ἦσαν πάντοτε εἰς καλὴν κατάστασιν. ὅπως καὶ τὰ σήμερον ἐν Αἰγύπτῳ εὐρισκόμενα, διὰ τοῦτο καὶ οἱ Βυζαντινοὶ λόγιοι καὶ κατ' ἐξοχὴν ὁ Ἀρέθας ἐφρόντιζον διὰ τὴν ἀντιγραφὴν αὐτῶν ἐπὶ στερεωτέρας βλῆς, τῆς περγαμηνῆς, συγχρόνως δ' ἐπειδὴ οἱ πάπυροι παρουσίαν χάσματα καὶ διαφόρους ἄλλας φθορὰς προσεπάθουν, ἔσον ἠδύναντο, νὰ συμπληρώσουν τὰ κενὰ καὶ νὰ ἀποκαταστήσουν τὰς ὀρθὰς γραφάς, ὅπως ἀκριθῶς γίνεται καὶ σήμερον ὑπὸ τῶν φιλόλογων. Ἀκολουθοῦντες δὲ τὴν ἀλεξανδρινὴν παράδοσιν, προσεπάθθησαν διὰ παρασελιδίων σημειωμάτων καὶ σχολίων, εἴτε ἰδίων εἴτε ἐκ τῆς ἀλεξανδρινῆς παραδόσεως προερχομένων, καὶ νὰ ἐρμηνεύσουν τὸ κείμενον. Οὕτως ὄχι μόνον τὴν παράδοσιν τῶν Ἀλεξανδρινῶν σχολιαστῶν διέσωσαν, ἀλλὰ

καὶ πολλὰς πληροφορίας ἐκ τοῦ συγχρόνου αὐτῶν βίου ἔδωσαν, πρὸς τὸν ὅποιον παρέβαλλον τὸν ἀρχαῖον, διὰ νὰ τὸν καταστήσουν σαφέστερον.

Οὕτως ὁ Κουγέας, ἐξ ὠρισμένων λεπτομερειακῶν παρατηρήσεων εἰς τὸ ἔργον τοῦ Ἀρέθου δρῶμενος, κατώρθωσε δύο τινὰ γενικώτατα καὶ σημαντικώτατα, πρῶτον νὰ ἐρμηνεύσῃ ἐπιτυχῶς τὸ παρατηρηθὲν χάσμα εἰς τὴν συνέχειαν τῶν κλασσικῶν σπουδῶν καὶ δεύτερον νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἱστορικὴν ἐνότητα τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων μέχρις ἡμῶν. Τὰ πορίσματα ταῦτα πιστεύω ὅτι εἶναι καὶ θὰ εἶναι ἕσασαι κτῆμα τῆς ἐπιστήμης. Τὴν σπουδαιότητα δ' αὐτῶν διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης ἐκτιμήσας καὶ ὁ πολὺς Wilamowitz ἐχαρᾶκτῆρισε τὸ ἔργον ὡς πολύτιμον, ἀνοῖξαν τὸν δρόμον διὰ τὴν σχετικὴν πρὸς τὴν Ἀναγέννησιν ἔρευναν.

Ἐκ τῆς περὶ τὸν Ἀρέθου ἀσχολίας τοῦ Κουγέα προέρχονται καὶ δύο ἄλλαι λεπτομερειακαὶ μὲν ἀλλὰ σπουδαιόταται διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς δημῶδους ποιήσεως παρατηρήσεις. Οὗτος συλλέγων τὰς λαογραφικὰς ἐν τοῖς σχολείοις τοῦ Ἀρέθου πληροφορίας ἐσημείωσε καὶ τὴν πληροφορίαν περὶ τινῶν ἀγυρῶν Παφλαγόνων, οἱ ὅποιοι, πλάσαντες ὡς εἶπε τις ἀπὸ τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν περιεχούσας, περιήρχοντο τὰς οἰκίας καὶ πρὸς ὄβελον ἤδον αὐτάς. Ὁ Κουγέας ὀρθότατα ἀντελήφθη τὴν σπουδαιότητα τῆς πληροφορίας καὶ ὀρθότατα ἐσχέτισεν αὐτὴν πρὸς τὰ ἀκριτικὰ ἄσματα, τῶν ὁποίων ἡ ἀρχὴ ἐτίθετο μὲν καὶ πρότερον εἰς τὸν Γ' αἰῶνα, ἀνευ ὁμῶς γραπτῶ τινος τεκμηρίου. "Ἐκτότε πάντες οἱ περὶ τῆς ἀκριτικῆς ποιήσεως γράφοντες ἀναφέρονται εἰς τὴν σημειωθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κουγέα πληροφορίαν.

Ἡ δευτέρα πληροφορία, ἡ ὁποία εἶναι ἐπίσης σπουδαία διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς δημῶδους ποιήσεως, εἶναι ἡ περὶ ὑπάρξεως ὀρχηστῶν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀρέθου. Γνωστοῦ ὄντος ἐκ τοῦ Λιβανίου ὅτι τὰ ἄσματα τῶν ὀρχηστῶν, τὰ ὅποια εἶχον ὑπόθεσιν ἀρχαίους τραγικὸς μύθους, ἦσαν προσφιλῆ εἰς τὸν λαὸν καὶ ἤδοντο ὑπ' αὐτοῦ, ἡ παρουσία τούτων καὶ εἰς τὸν Γ' αἰῶνα ἐνισχύει τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἐκ τῆς ὀρχηστικῆς τραγωδίας προήλθον ἢ τε λέξεις τραγοῦδι ὡς καὶ τὰ ἄσματα, τῶν ὁποίων ἡ ὑπόθεσις ὑπενθυμίζει ἀρχαίους τραγικὸς μύθους, ἢτοι αἱ παραλογαί. Οὕτω δ' ἐπεκτείνονται εἰς τὸ παρελθὸν καὶ ἐρμηνεύονται αἱ ἀρχαὶ τῆς δημῶδους ποιήσεως ἐκ τῶν κρατουσῶν κατὰ τὴν μεταγενεστέραν ἀρχαιότητα καὶ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους θεατρικῶν συνθηκῶν.

Ἰσὴν σπουδαιότητα διὰ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἱστορίαν ἔχει τὸ ἕτερον τῶν μνημονευθέντων ἔργων, τὸ περὶ τῆς ἰδέας τῆς Κοινωνίας τῶν ἐθνῶν παρὰ τοῖς Ἑλλησι. Καὶ τὸ ἔργον τοῦτο ὠρμήθη ἐκ λεπτομερειακῆς ἐρεῦνης. Κατὰ τὸ 1918 ὁ σκάπτων εἰς τὴν Ἐπίδαυρον ἀειμνηστὸς ἀρχαιολόγος Καβαθιάς εὔρεν ἐπιγραφὴν, ἀφορῶσαν εἰς τὴν

ὀργάνωσιν τῶν ἑλληνίδων πόλεων, εἰς μίαν, ἃς εἴπωμεν, δημοσπονδίαν, εἰς κοινόν. Δημοσιεύσας αὐτὴν ἐξέφρασε τὴν γνώμην, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἀφείωρα εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας.

Ὁ Κουγέας, ἐξετάσας τὴν ἐπιγραφὴν, κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι αὕτη ἀφείωρα εἰς τὴν ὀργάνωσιν τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων, τὸ ὅποιον εἶχεν ἰδρύσει ὁ Φίλιππος ὁ Β' μετὰ τὴν ἐν Χαίρωνεῖα μάχην καὶ τὸ ὅποιον ἀνευώθη κατόπιν ἐπανειλημμένως κατὰ καιροῦς ὑπὸ τῶν Μακεδόνων βασιλέων καὶ τῶν μετεχουσῶν εἰς αὐτὸ Ἑλληνίδων πόλεων ἐπὶ τῶν αὐτῶν πάντοτε βάσεων. Εἰς μίαν ἀπὸ τὰς ἀνανεώσεις αὐτὰς ἀνήκει ἡ εὐρεθεῖσα ἐπιγραφὴ καὶ δὴ, ὡς ἀπεδείχθη βραδύτερον, εἰς τὴν ἐπὶ Ἀντιγόνου καὶ Δημητρίου γενομένην. Εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα κατέληξαν ἀνεξαρτήτως ἀπ' ἀλλήλων καὶ ξένοι σπουδαῖοι ἐπιστήμονες, ὅπως ὁ ἱστορικὸς Wilcken, ὁ ἐπιγραφικὸς Wilhelm καὶ ἄλλοι.

«Τὸ κοινὸν αὐτὸ τῶν Ἑλλήνων, καθὼς παρετήρησεν ὁ Κουγέας εἰς τὴν πρώτην περὶ αὐτοῦ ἐργασίαν του, δὲν εἶναι μόνον τὸ τελευταῖον πολιτικὸν μεγαλουργημὰ τοῦ διπλωμάτου Μακεδόνα, ἀλλὰ καὶ ἐν τῶν σπουδαιωτάτων γεγονότων τῆς ὅλης πολιτικῆς ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων. Διότι ἡ πολιτικὴ τῶν κοινῶν πανελληνίων ἰδεωδῶν, ἣν ἐκαλλιέργησαν μεγάλοι καὶ φωτεινοὶ διάνοιαι, ὡς ἡ τοῦ Κίμωνος, τοῦ Περικλέους, τοῦ Ἰσοκράτους κτλ., νῦν ἐτίθετο τὸ πρῶτον καὶ εἰς πρακτικὴν ἐφαρμογὴν». Εἰς τὰς παρατηρήσεις ταύτας διαφαίνεται ἤδη ὁ πυρὴν τῆς γενικωτέρας πραγματείας περὶ τῆς ἰδέας τῆς Κοινωνίας τῶν ἔθνῶν παρὰ τοῖς Ἑλλησι. Εἰς τὴν συγγραφὴν αὐτῆς ἀφορμὴν ἔδωσεν ὁ ὑπὸ τῆς Συγκλήτου τοῦ Πανεπιστημίου προκηρυχθεὶς Κανδηλώρειος ἀγὼν με θέμα ἀκριβῶς τὴν ἰδέαν ταύτην παρὰ τοῖς Ἑλλησι. Ὁ Κουγέας λαθὼν μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα προέβη εἰς εὐρυτάτην ἐξονυχιστικὴν ἔρευναν, παρακολουθήσας αὐτὴν οὐ μόνον εἰς τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ποίησιν. Εἰς τὴν ἔρευναν ταύτην κεντρικὴν θέσιν κατέχει τὸ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ἰδρυθὲν Κοινὸν τῶν Ἑλλήνων, τοῦ ὁποῦ οἱ σκοποὶ καὶ ἡ ὀργάνωσις παρουσιάζουσιν πολλὰς ὁμοιότητας πρὸς τὸν σκοπὸν καὶ τὴν ὀργάνωσιν τῆς Κοινωνίας τῶν ἔθνῶν.

Ἄλλ' ὁ Κουγέας, ἀφ' οὗ συνεπλήρωσε τὴν ἀφορῶσαν κυρίως εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἔρευνάν του, προυχώρησε καὶ εἰς σύντομον ἐπισκόπησιν τῆς ἐπιδράσεως τῶν ἑλληνικῶν ἰδεῶν ἐπὶ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἐν τέλει δὲ παρηκολούθησε τὴν περαιτέρω παρουσίαν τῆς ἰδέας ταύτης καὶ εἰς τὴν βυζαντινὴν καὶ τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν ἱστορίαν μέχρι καὶ τῶν ἐσχάτων χρόνων. Οὕτω μᾶς ἔδωσεν εἰς ἀδράς γραμμὰς πρωτότυπον, ἀρτιον, γενικώτατον, ἀλλὰ καὶ εὐληπτον καὶ προσιτὸν καὶ εἰς τοὺς πολλοὺς ἔργον, τὸ ὅποιον διὰ τὴν ἑλληνικὴν τοῦλάχιστον ἱστορίαν εἶναι πλήρες καὶ λίαν διαφωτιστικόν.

Τοιοῦτον εἶναι τὸ ἐρευνητικὸν καὶ συνθετικὸν ἔργον τοῦ τιμωμένου. Δὲν πρέπει δμως νὰ ἀποσιωπηθῇ καὶ τὸ κριτικόν.

Ὡς διευθυντὴς ἱστορικοῦ περιοδικοῦ, τῶν Ἑλληνικῶν, τὸ ὁποῖον μετὰ τοῦ συναδέλφου του Κωνσταντίνου Ἀμάντου ἔδρυσαν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Συλλόγου πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων μετὰ τὴν βοήθειαν τοῦ ἀειμνήστου καὶ φιλοπροδότου γραμματέως τοῦ Συλλόγου Γεωργίου Δροσίνη, ἀλλὰ καὶ ἀνεξαρτήτως αὐτοῦ ὡς ἐπιστήμων ἐνδιαφερόμενος δι' αὐτὴν ταύτην τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν πρόοδόν της, εὐρέθη πολλάκις εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ κρίνῃ νεοφανῆ ἐπιστημονικὰ ἔργα. Ἡ κρίσις αὐτοῦ ὑπῆρξε καὶ εἶναι πάντοτε εὐσυνείδητος, ἀκριβὴς καὶ δικαία, αἱ δὲ παρατηρήσεις του ὠφελιμώταται διὰ τὴν προαγωγὴν, οὐχὶ σπανίως δὲ καὶ διὰ τὴν προστασίαν τῆς ἐπιστήμης. Διότι ὁ Κουγέας, σεμνὸς καὶ εὐσυνείδητος τῆς ἐπιστήμης ἐργάτης, δὲν ἀνέχεται ἀπὸ τῆς εὐθείας ἐπιστημονικῆς ὁδοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἐπιστημονικοῦ ἤθους παρεκτροπᾶς. Ὅχι μόνον ἔκρινεν αὐστηρῶς τὰ κίβδηλα ἔργα, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ἐπιστημονικοὺς ἀγῶνας ἀνέλαβε καταγγέλλων δημοσίᾳ λογοκλοπίας καὶ ἄλλας ἀσυνειδήτους ἐπιστημονικὰς παρεκτροπᾶς.

Τέλος τὸν Σωκράτη Κουγέα πλὴν τῆς ἐπιστήμης συνδέει καὶ δεσμὸς εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἰδιαιτέρως τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολήν. Ὅτε ἐκ διαφόρων ἀντιδράσεων τῶν ἐν Ἀθήναις πανεπιστημιακῶν κύκλων ἐκινδύνευεν ἡ ἔδρυσις τοῦ καθ' ἡμᾶς Πανεπιστημίου, ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ὀλίγων, οἱ ὁποῖοι μετὰ θέρμης ὑπερημύθησαν αὐτῆς. Ὅλίγον βραδύτερον, κληθεὶς ὑπὸ τῆς Πολιτείας, μετέσχε προθύμως τῆς ἐπιτροπῆς, τῆς διορισθείσης διὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν πρώτων καθηγητῶν, τῶν ὁποίων ὁ διορισμὸς ἐξησφάλισε τὴν λειτουργίαν τοῦ Πανεπιστημίου, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς.

Τοιοῦτος ὑπῆρξε καὶ εἶναι ὁ τιμώμενος σήμερον, ἐπιστήμων ἄρτιος καὶ ἄσκνος, πολλοὺς καταβαλὼν λίθους εἰς τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἐπιστήμης, ἀνθρωπὸς τὸν τε νοῦν καὶ τὸ ἦθος τετράγωνος.

Ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τιμῶσα τὸν ἄνδρα διὰ τῆς ἀνωτάτης, ἣν διαθέτει, τιμῆς ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς συμπληρώσεως τοῦ ὄγδοηκοστοῦ τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἔτους, ἀπεφάσισε τὴν ἀνακλήρουσιν αὐτοῦ εἰς ἐπίτιμον αὐτῆς διδάκτορα, εὐχομένη ταυτοχρόνως ὅπως ὡς ἐπὶ μῆκιστον μακρύνῃ ὁ ὕψιστος τὰς ἡμέρας αὐτοῦ ἐν ὑγείᾳ καὶ ἀκμῇ, ἐπ' ἀγαθῷ μὲν τῆς ἐπιστήμης, χαρᾶ δὲ τῆς προσφιλοῦς οἰκογενείας του καὶ τῶν τιμῶντων αὐτόν.

Η ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ ΤΟΥ κ. Σ. Β. ΚΟΥΓΕΑ

Χαιρετίζω ἐγκαρδίως καὶ εὐχαριστῶ ἐκ βάθους ψυχῆς τὸν Πρύτανιν καὶ τὴν Πανεπιστημιακὴν Σύγκλητον, ἐπίσης δὲν τὸν Κοσμήτορα καὶ τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τὴν μὲν Σχολὴν διὰ τὴν τιμὴν ποῦ μοῦ ἔκαμε νὰ μὲ ἀναγορεύσῃ ἐπίτιμον αὐτῆς διδάκτορα, τὴν δὲ Σύγκλητον καὶ τὸν Πρύτανιν διὰ τὴν εὐμενῆ διάθεσιν ποῦ εἶχαν νὰ περιβάλλουν τὴν ἀναγόρευσιν ταύτην μὲ τὴν σημερινὴν τελετουργικὴν λαμπρότητα.

Πρὸς τὸν καθηγητὴν κ. Στίλπωνα Κυριακίδην δὲν θὰ ἔπρεπεν ἴσως νὰ ἐκφράσω εὐχαριστίας δι' ὅσα εἶπε διὰ τὴν ταπεινότητά μου. Τὰ λόγια τοῦ ἦσαν βέβαια ὠραῖα καὶ εὐγενικά, ἀλλὰ ἦσαν κάπως ὑπερβολικά! Καὶ τὰ ὑπερβολικά δὲν μοῦ πολυαρέσουν, ὅταν μάλιστα ἀφοροῦν εἰς τὸ πρόσωπόν μου. Ἐν τούτοις εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἄς τοῦ συγχωρηθῶν αἰ ὑπερβολαί, «ἐκ γὰρ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας ἐλάλησε τὸ στόμα αὐτοῦ», ὅπως εἶπεν ὁ Εὐαγγελιστής. Μὲ τὸν κ. Κυριακίδην, τὸν σημερινὸν senioreem καὶ Νέστορα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς μὲ συνδέει δεσμὸς προσφιλῆς. Ἐζήσαμεν ἀπὸ 50 σχεδὸν ἑτῶν φίλοι, σύντροφοι καὶ συνομιληταὶ κάτω ἀπὸ τὴν δροσερὰν σκιάν τοῦ μεγάλου πνευματικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ δένδρου ποῦ ἐσυμβόλιζε τὴν φυσιογνωμίαν τοῦ Νικολάου Πολίτη, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐδέχθημεν μαζί, ὄχι μόνον τὰ ἐπιστημονικά, ἀλλὰ καὶ τὰ ἠθικά διδάγματα, τὰ ὁποῖα ἐπήγαζαν ἄφθονα ἀπὸ τὸν ὑψηλόφρονα χαρακτήρα καὶ τὸ ὑπέροχον ἠθικὸν παράδειγμα τοῦ ἀληθινοῦ διδασκάλου.

Ἀντιλαμβάνομαι, τὸ βλέπω ἄλλωστε καὶ ἀναφερόμενον εἰς τὸ σχετικὸν ἔγγραφο τῆς Σχολῆς, ὅτι ἡ τιμὴ αὐτὴ μοῦ γίνεται, διότι εἶχα τὴν καλὴν τύχην καὶ τὴν μεγάλην τιμὴν νὰ ἀποτελέσω πρὸ μιᾶς σχεδὸν γενεᾶς, τὸ 1926, μέλος τῆς τότε συσταθείσης πενταμελοῦς ἐκ καθηγητῶν Ἐπιτροπῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνετέθη ἡ ὑπόδειξις τῶν δέκα πρώτων καθηγητῶν τῆς Φιλοσοφικῆς ταύτης Σχολῆς, ἧτις, ὡς γνωστόν, ἀπέτέλεσε τὸν πρωταρχικὸν πυρῆνα τοῦ ὕστερον ἀναπτυχθέντος καὶ διὰ τῶν λοιπῶν Σχολῶν συμπληρωθέντος Πανεπιστημίου τῆς Θεσσαλονίκης. Καὶ εἶμαι φεῦ ὁ μόνος ἐπιζῶν ἐκ τῆς Ἐπιτροπῆς ἐκείνης, εἰς τὴν ὁποίαν ὁμοῦς τότε ἦμουν καὶ ὁ νεώτερος. Τὴν συμμετοχὴν μου εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν ἐκείνην ἐθεώρησα πάντοτε ὡς τὴν τιμιωτέραν λειτουργίαν τῆς μακρᾶς ὑπηρεσιακῆς μου ζωῆς.

Τὸ ἔργον τῆς Ἐπιτροπῆς ἐκείνης ἦτο βραχὺ εἰς χρόνον, ἀλλὰ βαρύτερον εἰς εὐθύναις. Ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Χ. Τσοῦντα, τοῦ μεγάλου εἰς λόγον ἐπιστήμης ἀρχαιολόγου καὶ μεγαλυτέρου εἰς λόγον ἠθους καὶ ἀρετῆς ἀνθρώπου, ἡ Ἐπιτροπὴ ἐξετέλεσε μὲ

ἄκραν εὐσυνειδησίαν τὸ ἀνατεθὲν εἰς αὐτὴν ἔργον. Μακρὰν προσωπικῶν καὶ φιλικῶν δεσμῶν, μακρὰν γλωσσικῶν, πολιτικῶν καὶ οἰωνοδῆποτε ἄλλων ἰδεολογικῶν ἢ φατριαστικῶν φρονημάτων, μακρὰν παντὶς ἄλλου ἐπηρεασμοῦ, ἐπροσπαθήσαμεν νὰ εὐρωμεν καὶ νὰ προτείνωμεν τοὺς ἀρίστους μεταξὺ τῶν εἰς τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς Φιλολογίας ἀξίων τῆς καθηγεσίας ἐπιστημόνων. Ὅτι δὲ ἡ ἐκλογή μας ὑπῆρξεν ἐπιτυχῆς καὶ ὅτι τὰ τεθέντα καθηγητικὰ θεμέλια τῆς Σχολῆς ἦσαν γερὰ, μαρτυρεῖ ἡ ὑψηλὴ ἐπιστημονικὴ περιωπὴ, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται σήμερον ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τῆς Θεσσαλονίκης, χάρις καὶ εἰς τὴν ἐν τῷ μεταξὺ δημιουργηθεῖσαν σὺνφρονα καὶ ὑγιᾶ παράδοσιν εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν καθηγητῶν, εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ εἰς τὴν ἔρευναν.

Ἡ παράδοσις τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς καὶ τοῦ ὅλου Πανεπιστημίου τῆς Θεσσαλονίκης δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι βλαστάνει ἀπὸ δύο παλαιᾶς καὶ βαθείας ρίζας. Ἡ μία, ἡ ἀπωτέρα, εἶναι ὁ Ἀριστοτέλης. Ἡ ἄλλη, ἡ ἐγγυτέρα, εἶναι ὁ Εὐστάθιος. Περὶ τῆς ἐγγυτέρας τῶν ριζῶν τούτων ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ, ἐνθυμούμενος πρὸς στιγμὴν παλαιᾶς μου προσφιλεῖς μελέτας, νὰ εἶπω ὀλίγα τινὰ διὰ νὰ μὴ περιορισθῆ ἡ ἐναίσιμος αὐτῆ ὁμιλία μου μόνον εἰς τὰς εὐχαριστίας.

Ὁ Εὐστάθιος, ἡ μεγάλη αὐτῆ πνευματικὴ μορφή τοῦ Βυζαντίου, πρὶν ἔλθῃ εἰς τὴν θεόσωστον ταύτην πόλιν ὡς μητροπολίτης τὸ 1175, εἶχε σπουδαίαν φιλολογικὴν δρᾶσιν εἰς τὴν Βασιλεύουσαν. Ἰδρύσας ἐκεῖ σχολήν, ἣτις ἔχει χαρακτηρισθῆ ὡς ἐφάμιλλος τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ Ἀλεξανδρείᾳ παλαιῶν σχολῶν, ἐδίδασκεν ὡς δημόσιος διδάσκαλος τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν ῥητορικὴν. Ὁ Εὐστάθιος ἦτο φιλόλογος ἑλληνιστής, ἐπιστήμων καὶ διδάσκαλος, ὡς ἐννοοῦμεν σήμερον τὸν φιλόλογον καθηγητὴν μιᾶς πανεπιστημιακῆς σχολῆς. Καὶ ἔπως ὁ σημερινὸς πανεπιστημιακὸς καθηγητής, εἴτε διδάσκων, εἴτε ἐρευνῶν τὰ ἀρχαῖα κείμενα, ἔχει εἰδικὰ ἐνδιαφέροντα, ἔτσι καὶ ὁ Εὐστάθιος ἡσχολεῖτο κατὰ προτίμησιν μὲ τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας ποιητάς.

Ποριζόμενος τὰ κείμενα ἀπὸ παλαιότερα χειρόγραφα, τὰ ὁποῖα εὐρίσκοντο ὅχι βεβαίως ἐν Ἀφθονίᾳ, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀραιὰ λείψανα τῆς ὑπὸ τὸν Φῶτιον ἀναγεννήσεως τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν Βυζαντίῳ, κατήρτιζεν ἀντίγραφα, εἴτε ἰδιοχείρως, εἴτε διὰ βιβλιογράφων. Μέχρι τινὸς ἐγνωρίζετο ὡς μόνον αὐτόγραφον τοῦ Εὐσταθίου ὁ Μαρκιανὸς κώδιξ τοῦ Ὀμήρου, ὁ ὁποῖος ὕστερον εἶχε γίνῃ κτῆμα τοῦ καρδινάλιου Βησσαρίωνος. Ἦδη κατόπιν νεωτέρων ἐρευνῶν καὶ ἐπὶ τῇ βᾶσει παλαιογραφικῶν κριτηρίων χαρακτηρίζονται ὡς αὐτόγραφοι τοῦ Εὐσταθίου πέντε ἀκόμη κώδικες, εὐρισκόμενοι εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῆς Βασιλείας, τῆς Φλωρεντίας, τῶν Παρισίων καὶ τῆς Βενετίας, ἀσφαλῶς δὲ θὰ λανθάνουν καὶ ἄλλοι εἰς ἄλλας βιβλιοθήκας.

Τὰ ποιήματα τοῦ Ὅμηρου, Ἰλιάδα καὶ Ὀδύσειαν, τοῦ Πινδάρου, τοῦ Διονυσίου τοῦ Περιηγητοῦ, ἐξέδιδεν ὁ Εὐστάθιος μετὰ παρεκβολῶν, ὅπως ὠνόμασεν ὁ ἴδιος τὰ ἐρμηνευτικά του σχόλια, μετὰ διδακτικῶν γραμματολογικῶν προσιμίων, ἐνίοτε δέ, ὅπως τὰς Νεφέλας τοῦ Ἀριστοφάνους, καὶ μετὰ ἐλευθέρας πεζῆς μεταφράσεως. Πλὴν τῶν ἐν ταῖς παρεκβολαῖς γραμματικῶν, μετρικῶν, ἱστορικῶν, γεωγραφικῶν παρατηρήσεων, προέβαιεν ὁ Εὐστάθιος καὶ εἰς κριτικὰς διορθώσεις τῶν κειμένων, μεταχειριζόμενος ἰδίους βρῶν, ὅπως «γραφὴ», «μεταγραφὴ» κλπ. Ὁ ἐπιφανὴς φιλόλογος καὶ βυζαντινολόγος Παῦλος Maas ἐξετάζει τὸν Εὐστάθιον ὡς κριτικὸν δι' εἰδικῆς πραγματείας του, ἐπιγραφομένης Eustathius als Konjekuralkritiker. Καθὼς βλέπομεν, οὐδὲν παραλείπει ὁ Εὐστάθιος ἐκ τῶν ἀπασχολούντων τοὺς σημερινοὺς φιλόλογους θεμάτων.

Ἡ ἔρευνα τῶν πηγῶν, ἐξ ὧν ἀπέρρευσαν τὰ σχόλια τοῦ Εὐσταθίου, ἔδειξεν ὅτι ταῦτα ἀποτελοῦν πολῦτιμον συναγωγὴν ἀρχαίας σοφίας. Διότι πλὴν τῶν ἰδίων του παρατηρήσεων, τὰ πλεῖστα ἀντλοῦνται ἢ ἀπ' εὐθείας ἀπὸ ἀρχαίους συγγραφεῖς, ὡς ὁ Ἀθήναιος, ὁ Στράβων, Στέφανος καὶ Ἀριστοφάνης οἱ Βυζάντιοι, ἢ ἀπὸ ἄλλους παλαιότερους σχολιαστὰς καὶ λεξικογράφους, ὡς τὸ Μέγα Ἑτυμολογικὸν καὶ ὁ Σουΐδας, τοῦ ὁποῦ ἀπεδείχθη ὅτι κατεῖχε λαμπρὸν χειρόγραφον ὁ Εὐστάθιος.

Τὰ εἰς τὸν Ὅμηρον σχόλια τοῦ Εὐσταθίου, ἐκδοθέντα ἅμα τῇ ἐμφανίσει τῆς τυπογραφίας μεταξὺ τῶν πρώτων βιβλίων τοῦ 16ου αἰῶνος εἰς ἐπανελημμένας ἐκδόσεις ἐν Ρώμῃ τὸ 1542, ἐν Βασιλείᾳ τὸ 1560, ἐκυριάρχησαν εἰς τὴν ὁμηρικὴν ἔρευναν ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας, παρεμερίσθησαν δὲ μόνον ὅταν τελευτῶντος τοῦ 18ου αἰῶνος ἦλθον εἰς φῶς τὰ ὑπὸ τοῦ Villoison ἀνακαλυφθέντα σχόλια τοῦ Βενετικοῦ κώδικος, ὅστις κατὰ τινα γνώμην προέρχεται ἀπὸ τὸ βιβλιογραφικὸν ἐργαστήριον τοῦ Ἀρέθα.

Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ καινοτομία τοῦ Εὐσταθίου εἰς τὸ νὰ ἐξετάζη λέξεις τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐν παραλληλισμῷ πρὸς συγγενεῖς λέξεις τῆς νεωτέρας. Τοῦτο εἶναι σημαντικὸν διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς γλώσσης μας ἀπὸ τε ἐπιστημονικῆς καὶ ἔθνικῆς ἀπόψεως. Ὁ Κοραῆς, ὅστις, ὡς γνωστὸν, ὑποτιμᾷ μέχρι περιφρονήσεως τοὺς Βυζαντινοὺς λογίους, χαρακτηρίζει τὸν Εὐστάθιον ὡς τὸν καλλιπρεπέστατον τῶν Βυζαντινῶν λογίων λόγῳ παιδείας καὶ ἀρετῆς. Ἀκολουθῶν δὲ ὁ Κοραῆς τὴν μέθοδον ταύτην τοῦ παραλληλισμοῦ τῶν ἀρχαίων λέξεων πρὸς τὰς τῆς καθομιλουμένης γλώσσης, γράφει τὰ ἐξῆς τὸ 1804 εἰς τὸν Πρόλογον τῆς ἐκδόσεως τῶν Αἰθιοπικῶν τοῦ Ἡλιοδώρου. «Μικρὸν ἀλλ' ἴσως ὠφελιμώτερον εἶναι ὅ,τι ἐσπούδασα νὰ κάμω εἰς τὸν παραλληλισμὸν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς νέας ταύτης τὴν ὁποῖαν λαλοῦμεν τὴν σήμερον. Ἐλαβὰ τὸ παράδειγμα ἀπὸ τὸν ἐξηγητὴν τοῦ Ὅμηρου,

τὸν Θεσσαλονίκης Εὐστάθιον καὶ τὸ παραγγέλλω εἰς βλους τοὺς φιλολόγους τοῦ γένους ὅσοι ἔχουσι τὴν σοφίαν καὶ τὸν ζήλον τοῦ Εὐσταθίου. Εἰς τὸν αὐτὸν ἐκείνον καιρὸν, ὅταν ἐγράφοντο αἱ μυθιστορίαι τῶν Θεῶν ... καὶ ἔβλεπαν τὸ φῶς ἄλλα διάφορα βάρβαρα συγγράμματα, ἄξια νὰ κρύπτονται κατὰ γῆς τὸν ἅπαντα αἰῶνα, ὁ σοφὸς καὶ χρήσιμος οὗτος ἱεράρχης, εἰς τὸν ὁποῖον τὸ γένος, ὅταν ἀναλάβῃ, χρεωστεῖ νὰ ἀνεγείρῃ εἰκόνας, κατεγίνετο εἰς τὸ νὰ ἐξηγῇ τὸν ἀρχηγὸν καὶ γενάρχη τῆς ἑλληνικῆς σοφίας, τὸν Ὀμηρον».

Ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ πρὸς τὸν σοφὸν ἱεράρχην χρέους, τὸ ὁποῖον πρὸ 152 ἐτῶν ὑπέμνησε πρὸς τὸ τότε δευλεῦον γένος ὁ πνευματικὸς ὁδηγὸς τοῦ ἀναγεννηθέντος Ἑθνους, παραμένει ἀκόμη ἀνεκτέλεστος ἀπὸ τὸ ἐλευθερωθὲν Γένος. Ὁ καθηγητὴς Α. Ξυγγόπουλος εἰς τὴν γαλλιστὶ ἐκδοθεῖσαν μελέτην του «Ἡ Θεσσαλονίκη καὶ ἡ Μακεδονικὴ ζωγραφικὴ» ἀναφέρει ὅτι εἰς τὸ καθολικὸν τῆς Σερβικῆς Μονῆς τῆς Γκρατσάνιτσας σφύζεται ἐν τοιχογραφίᾳ εἰκὼν μὲ ἑλληνικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου καὶ μὲ χρονολογίαν 1321, ποιηθεῖσα ἀπὸ Θεσσαλονικέα ζωγράφου. Τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Θεσσαλονίκης ἄς ἀναλάβῃ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς τοῦ μεγάλου Κοραΐ.

Διὰ τῆς διδασκαλίας του, διὰ τῆς περισυλλογῆς παλαιῶν χειρογράφων καὶ τῆς καταρτίσεως πλουσίας βιβλιοθήκης μὲ κλασσικὰ κείμενα καὶ μὲ βοηθητικὰ λεξικά, διὰ τοῦ βιβλιογραφικοῦ ἐργαστηρίου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀντέγραφε ταῦτα, ὅπως εἶπαμεν, εἴτε ἰδιοχειρῶς, εἴτε διὰ καλλιγράφων, ὡς ἐλέγοντο τότε οἱ βιβλιογράφοι, διὰ τῆς μεθοδικῆς ἐρμηνείας καὶ ἐν γένει διὰ τῆς ἑλληνομαθείας καὶ τοῦ ζήλου του πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν γραμματεῖαν, ἀπέβη ὁ Εὐστάθιος ὁ κυριώτερος παράγων τῆς δευτέρας ἀναγεννήσεως τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν Βυζαντίῳ. Ὅ,τι δηλ. εἶχαν κάμει οἱ δημιουργοὶ τῆς πρώτης ἀναγεννήσεως Φώτιος καὶ Ἀρέθας ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, ἔκαμε καὶ ὁ Εὐστάθιος μὲ τοὺς μαθητὰς του ἐπὶ Κομνηνῶν.

Συνήθως πιστεύεται ὅτι αἱ φιλολογικαὶ τοῦ Εὐσταθίου ἐργασίαι, συντελεσθεῖσαι κυρίως ἐν Κωνσταντινουπόλει, διεκόπησαν μὲ τὴν κλήσιν καὶ ἐγκατάστασιν αὐτοῦ εἰς Θεσσαλονίκην τὸ 1175 καὶ ὅτι ἐδῶ ὁ σοφὸς Μητροπολίτης ἠσχολήθη μὲ ἱστορικὰς μόνον συγγραφὰς καὶ μὲ ἐκκλησιαστικὰς ἐργασίας. Ἡ γνώμη αὕτη δὲν νομίζω ὅτι εἶναι ἀπολύτως ὀρθή. Ὅτι βέβαια ὡς μητροπολίτης ἠσχολεῖτο κυρίως ἐν Θεσσαλονίκη μὲ διοικητικὰς καὶ ἐκκλησιαστικὰς ἐργασίας εἶναι ἀναντίρρητον. Δὲν εἶναι ὁμως δυνατόν, οὔτε κἀν νοητόν, ὅτι ὁ σοφὸς ἱεράρχης, ὁ ὑπὲρ πάντα σύγχρονόν του λάτρης καὶ ζηλωτὴς τῶν ἀρχαίων γραμμάτων, ἔπαυσε εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ν' ἀσχολῆται μὲ τὴν μελέτην αὐτῶν. Τὸ φιλολογικὸν ἔργον τοῦ Εὐσταθίου ἀνεκόπη μᾶλλον παρὰ διεκόπη κατὰ τὴν

πρώτην τουλάχιστον δεκαετίαν ἀπὸ τῆς εἰς Θεσσαλονίκην ἐγκαταστάσεως. Ἡ ἄλωσις τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τοὺς Νορμανδοὺς τὸ 1185, δηλαδὴ τὸ δέκατον ἔτος ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ Εὐσταθίου ὡς Μητροπολίτου, ἢ αἰχμαλωσία αὐτοῦ καὶ ἡ ἀπώλεια τῶν βιβλίων του, διὰ τὴν ὁποίαν, ὅπως λέγει, εἶχε πληγωθῆ ἡ ψυχὴ του διὰ βίου, «βίβλοι δέ, ἃς ἀπολωλεκώς τις δάκνοιτο ἂν τὴν ψυχὴν διὰ βίου», ἐπέφερον τὴν πλήρη διακοπὴν. Εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φρικτῆς ἀλώσεως, τὴν ὁποίαν εἶχε τὴν ψυχικὴν ἀντοχὴν νὰ γράψῃ ὁ ἴδιος, ἀναφέρει ἔτι θελήσας νὰ πωλήσῃ βιβλία του πρὸς ἐξοικονόμησιν τῶν λύτρων δὲν εὕρισκεν ἀγοραστάς. Ὅταν δὲ ὁ κυριεύσας τὴν πόλιν κόμης Ἀλδουῖνος ἐφιλοτιμήθη νὰ τοῦ παραχωρήσῃ ὀλίγα τρόφιμα καὶ τὰ ἀργυρόπηκτα δικηροτρικηρά του, συνώδευσεν αὐτὰ καὶ μέ τινὰς βίβλους, ὅχι ἕμωσ ἐξ ἐκείνων ποὺ τοῦ εἶχαν ἀφαιρεθῆ, ἀλλ' ἄλλας, «οὐδόλως εὐχρήστους καὶ μὴ λίαν ποθομένους», ὅπως γράφει.

Ὅτι δὲ καὶ ὕστερον μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐπαναλαμβάνει ὁ Εὐστάθιος τὰς βιβλιογραφικὰς του ἐργασίας μαρτυρεῖ συμπλήρωμα χάσματος εἰς τὸν κώδικα τῆς Βασιλείας ἀπὸ μερικὰ τετράδια βομβυκίνου χάρτου, τοῦ ὁποῖου ἡ γραφὴ, καθαρὰ καὶ ὠραία μὲ τὰς γνωστὰς περιπλόκους συντομογραφίας τοῦ 13ου αἰῶνος, ἀπεδείχθη ὅτι εἶναι τοῦ Εὐσταθίου, συμπληρώσαντος τὸ χάσμα τοῦτο ἐν Θεσσαλονίκῃ ἰδιοχείρως κατὰ τὰ περὶ τὸ 1194 τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του.

Εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ δράσεως τοῦ Εὐσταθίου ἀναγεται καὶ ἡ ὑπὲρ τῶν μοναστηριακῶν βιβλιοθηκῶν μέριμνα, ἣτις ἐκδηλώνεται διὰ τῆς αὐστηρᾶς ἐπιτιμήσεως τῶν μοναχῶν εἰς τὴν πραγματείαν αὐτοῦ, τὴν ἐπιγραφομένην «*Ἐπίσκεψις μοναχικοῦ βίου ἐπὶ διορθώσει τῶν περὶ αὐτόν*». «Ἀλλὰ θέλεις τέλος πάντων, ὦ ἀγράμματα, νὰ ἐξομοιώσῃς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Μονῆς σου πρὸς τὴν ψυχὴν σου; Καὶ ἐπειδὴ σὺ δὲν κατέχεις γράμματα, θέλεις νὰ ἐκκενώσῃς καὶ αὐτὴν ἀπὸ τὰ γραμματοφόρα σκεύη; Ἄφες αὐτὴν νὰ στεγάζῃ τὰ τίμια· θὰ ἔλθῃ κάποιος ὕστερ' ἀπὸ σέ, ὁ ὁποῖος θὰ γνωρίζῃ γράμματα, ἢ ἕνας ἄλλος ποὺ θὰ ἀγαπᾷ τὰ γράμματα. Καὶ ἐκεῖνος μὲν, ἐνδιατρίβων εἰς τὰ βιβλία, θὰ γίνῃ σοφώτερος. Ὁ δὲ ἄλλος, ἐντρεπόμενος διὰ τὴν ἀγραμματοσύνην, θὰ εὕρῃ διὰ τῆς βιβλιακῆς διδασκαλίας τὸ ποθοῦμενον».

Ἀξιόλογον βιβλιογραφικὴν κίνησιν παρουσιάζει ἡ Θεσσαλονίκη καὶ κατὰ τὴν ἀκολουθήσασαν ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων. Ὁ φιλόλογος καὶ φιλόβιβλος πατριάρχης τῶν χρόνων ἐκείνων Γρηγόριος ὁ Κύπριος, ὅστις μετὰ τοῦ Πλανούδη συνεχίζει καὶ ἀποκορυφώνει τὰς ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων προσπαθείας τοῦ Εὐσταθίου, πρὶν ἀκόμη γίνῃ πατριάρχης, στρέφεται πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην, διὰ νὰ ἐκανοποιήσῃ τὰ βιβλιογραφικὰ αὐτοῦ ἐνδιαφέροντα. Μεταξὺ τῶν 242 ἐπιστολῶν Γρη-

γορίου τοῦ Κυπρίου 11 ἀπευθύνονται πρὸς τὸν διάκονον καὶ χαρτοφύλακα τῆς Θεσσαλονίκης Ἰωάννην Σταυράκιον, ὅστις ἦτο μὲν γνωστὸς ὡς συναξαριστὴς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ ἄλλων ἁγίων τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ, ὅπως λέγει ὁ Eihhardt εἰς τὴν Βυζαντινὴν Γραμματολογίαν τοῦ Krumbacher, δὲν εἶναι γνωστὸν πότε ἔζησε. Τώρα ἐκ τῆς πρὸς τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον τὸν Κύπριον ἀλληλογραφίας του δυνάμεθα νὰ καθορίσωμεν ὅτι ἡ σπουδαία αὐτῆ προσωπικότης τῆς Θεσσαλονίκης ἔζησε καὶ ἔδρασε περὶ τὸ τέλος τοῦ 13ου αἰῶνος. Πρὸς τοῦτον λοιπὸν στέλλει Γεώργιος ὁ Κύπριος παλαιὸν χειρόγραφον τοῦ Πλάτωνος, «ἀρχετύπον» τὸ ὀνομάζει, μὲ τὴν παραγγελίαν, ὅπως ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Θεσσαλονικέως Καθάσιλα, ὅστις ἀσφαλῶς θὰ εἶναι ὁ ἄλλοθεν ὡς καλλιγράφος γνωστὸς Δημήτριος ὁ Καθάσιλας, ἀντιγραφῆ τοῦτο ἐπὶ βομβυκίνου χάρτου, τοῦ ὁποῖου ἡ προμήθεια θὰ ἐγένετο ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ὁ Κύπριος παρακαλεῖ διὰ τῆς ἐπιστολῆς του ὅπως τὸ βιβλίον «ὅτι μάλιστα καλὸν γένηται καὶ εἰς τάχος, διότι οἱ κύριοι τοῦ ἀρχετύπου μὴδὲν συνειδότες μὴδ' ἐλπίσαντες ὅτι τὸ ἑαυτῶν κτῆμα ὑπερόριον γέγονεν, ἂν ἀισθῶνται, λυπηθῆσονται καὶ βαρέως ἔξουσιν ἐφ' ἡμῖν, οἳ, φίλοι ὄντες ἀπάτη τοιαύτη πρὸς αὐτοὺς ἐχρησάμεθα».

Ἄλλ' ἡ ἀποστολὴ ἀρχετύπου καὶ ἀντιγράφου βραδύνει καὶ ὁ σοφὸς Κύπριος ἐπιτιμᾷ τὸν Σταυράκιον: «Ἄλλὰ τί σιγᾶς ἐπὶ τοσούτον, ἀνερ σοφώτατε, καὶ οὐκ εὐφραίνεις ἡμᾶς τῇ τοῦ βιβλίου γενναίᾳ ἀποστολῇ; ἢ βούλει παντελῶς τὸ τῆς ὥρας εὐκαιρον παρελθεῖν, καὶ ὄμβρων ἀνωθεν γενέσθαι φορὰν, καὶ κινήθῃναι μὲν ἀνωνύμους ποταμοὺς καὶ χειμάρρους Μακεδονίας, κινήθῃναι δὲ καὶ τοὺς Θρακίους, τοὺς τε ἀπὸ Ῥοδόπης καὶ Αἴμου, καὶ μεταποιηθῆναι σαφῶς εἰς πελάγη καὶ λίμνας τὰς πεδιάδας, ἵνα σοι διὰ κλυδωνίου πρὸς ἡμᾶς κομίζηται τὰ βιβλία;».

Εἰς ἄλλην ἐπιστολὴν αἱ ἐπιπλήξεις τοῦ Κυπρίου γίνονται σφοδρότεραι, διότι οἱ κύριοι τοῦ ἀρχετύπου θὰ ἐπαναστατήσουν καὶ θὰ φωνάζουν «καὶ τὸ οἰκεῖον οἶον ἐχρησαν ἀπαιτήσουσι».

Ἄλλ' ἡ καθυστέρησις ἐξακολουθεῖ, ἡ ὥρα τοῦ θέρους, καθ' ἣν θὰ ἤρχοντο ἀκινδύως τὰ βιβλία, παρέρχεται, οἱ ἄνθρωποι ἐκ Βεροίας καὶ τῆς ἄλλης Μακεδονίας ἔρχονται χωρὶς τὰ βιβλία καὶ ὁ Κύπριος τελειώνει τὴν σύντομον ἐπιτιμητικὴν ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Σταυράκιον μὲ τὴν φράσιν: «Οὐκοῦν τούτου μόνον γενοῦ, πέμψαι πρὸς ἡμᾶς θᾶττον, μάλιστα μὲν ἀμφοτέρω τὰ βιβλία, εἰ δὲ μὴ τὸ ἀλλότριον».

Ἐπὶ τέλους κάποτε φθάνει τὸ βιβλίον εἰς χεῖρας τοῦ Κυπρίου, ὁ ὁποῖος ἀντὶ εὐχαριστιῶν ἀπευθύνει πρὸς τὸν Σταυράκιον δριμυτάτας μομφᾶς καὶ παράπονα, γράφων «αἰσχιστον ἡμῖν βιβλίον καὶ οἶον οὐκ ἂν ποτ' ἠλπίσαμεν τὸν καλὸν ἀπείργασαι Πλάτωνα, πάντως γε καταφρονήσας καὶ τὰς ἀξιώσεις τὰς ἡμετέρας θέμενος παρ' οὐδέν. Τί γάρ τις

οὐ νεμεσήσει τοῦ ἔργου βλέπων ; ποῖον αὐτοῦ πρῶτον ἢ ποῖον ὕστερον οὐ μωμήσεται ; Ὑλῃ μὲν γὰρ αὐτοῦ ἐκ σαπρῶν εἰληπται βαμβακίνων, ἃς ἐκ τῶν γωνιῶν οὐκ οἶδα τίς συνελέξατο ὑπ' ἀχρηστείας κατασηπομένας ὡς κινδυνεύειν ἐξ ἀρχῆς διαλυθῆναι, ἢ εἰς βιβλίον δεθῆναι· ὀκτάφυλλα δὲ ἄ φαμεν καὶ τετράδια, τὰ μὲν ὑπανέχει, τὰ δὲ ὑφιζάνει, ἕνα μετὰ τῶν ἄλλων καὶ φάραγγας ἔχη καὶ χασματώδες ἢ τὸ βιβλίον· χεῖρ δ' ἔγραψε πονηροῦ γραφέως, ἦν ὡς ἐγὼ φημι καὶ ὁ δόναξ εἴλεκεν, οὐκ αὐτῇ δὲ τὸν δόνακα ... εἰ δὲ καὶ ὀρθογράφηται ἢ μή, ἄλλοι λεγόντων· ἐγὼ δὲ βδελυζόμενος καὶν παρακῦψαι καὶ ἐξετάσαι, λέγειν οὐ δύναμαι. Οὕτως ἀηδῶς θεασάμενος ἀπεστράφη, ὥστε εἰ μὴ ἦδειν δικαίας ὀργῆς ὀφλήσων δίκας, καὶν εὐθὺς ἰδὼν ἠκόντισα καθ' ὕδατος ἢ κατὰ πυρός, ὡς ἂν μὴ τὸ κάκιστ' ἀπολούμενον κτήμα ἐπ' αἰσχύνῃ σώζοιτο τῶν κεκτημένων πλὴν ὑπὲρ τοῦ ἡμετέρου εὐχαριστεῖν οὐκ ἔχοντες, ἔτι γοῦν τὸ ἀλλότριον ἀπεσώθη εὐχαριστοῦμεν».

Ἐπολυλόγησα μὲ τὴν ἀλληλογραφίαν αὐτὴν, ὄχι μόνον διὰ τὴν φανῆ ὅτι ἡ Θεσσαλονίκη ἐτροφοδότεὶ διὰ βιβλίων τὴν βασιλεύουσαν Πόλιν, ἀλλὰ κυρίως διὰ τὴν δεῖξω τὰς δυσκολίας, ποῦ ὑπῆρχαν τότε διὰ τὴν παρασκευὴν καὶ ἀπόκτησιν βιβλίων. Ὅλος ὁ πολιτισμένος κόσμος ποῦ χαίρεται ἀπὸ 500 ἐτῶν τὰ φῶτα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων εἰς τὰς τυπογραφικὰς ἐκδόσεις, σπανίως ἔτυχε νὰ σκεφθῆ πῶς καὶ διὰ τίνων μέσων ἔφθασαν εἰς ἡμᾶς τὰ λαμπρὰ αὐτὰ πνευματικὰ δημιουργήματα μέχρι τῆς ἐφευρέσεως τῆς τυπογραφίας, ἣτις κατέστησεν αὐτὰ προσιτὰ μὲ τὴν εὐκολίαν καὶ εἰς τὴν ἀφθονίαν. Εἰς τοὺς λογίους τοῦ Βυζαντίου, τοὺς ὁποίους μέχρι πρό τινας περιεφρόνουν οἱ Εὐρωπαῖοι, θεωροῦντες αὐτοὺς διαστροφεῖς τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, ὀφείλεται ἢ διάσωσις τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ὁ ἐκ τούτων διαφωτισμὸς τῆς Δύσεως. Ἐνας ἐξ αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ Εὐστάθιος, ἡ μεσαιωνικὴ αὐτῆ δόξα τῆς Θεσσαλονίκης, πρὸς τὸν ὅποιον ὁμως κατ' ἐξαιρέσιν ἐξεδηλώθη γενικὴ ἢ ἐκτίμησις τῶν οὐμανιστῶν ὄλων τῶν χωρῶν καὶ ὄλων τῶν αἰώνων.

Πρὸς τὴν ἱστορικὴν αὐτὴν φυσιογνωμίαν τῆς Θεσσαλονίκης ἠθέλησα νὰ συνδέσω τὸ νῆμα τῆς παραδόσεως τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τούτου, τῆς ὁποίας λαμπρὸν προοιωνίζεται τὸ μέλλον.

Ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολή, ἣτις εἰς τὸ διάστημα τῶν 30 πρώτων ἐτῶν ἔφθασεν εἰς ζηλευτὸν σημεῖον ἀκμῆς καὶ προόδου, ἔχει ν' ἀσχοληθῆ εἰς τὸ μέλλον μὲ πολλὰ προβλήματα. Ἐως τώρα ἐνομιζέτο ὅτι ἡ Θεσσαλονικὴ λόγῳ τῆς ἱστορίας καὶ τῶν μνημείων αὐτῆς προσφέρεται μόνον δι' ἐρεῦνας μεσαιωνικὰς. Ἄλλ' αἱ γενόμεναι ἐσχάτως εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀρχαιολογικαὶ ἀποκαλύψεις ἐμφανίζουν καὶ τὴν Μακεδονίαν κέντρον ἀρχαίου πολιτισμοῦ τῆς ἑλληνιστικῆς κοινῶς λεγομένης ἀλλὰ κατ'

οὐσίαν μακεδονικῆς τέχνης καὶ ἐποχῆς, τοῦ ὁποῖου ἡ ἐξερευνησις ἀνήκει εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς δυνάμεις τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου.

Ἔτερον ἐπιστημονικὸν καὶ ἐθνικὸν ἔργον τοῦ Πανεπιστημίου, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἀναληφθῆ διὰ τῆς συνεργασίας τῶν δύο Σχολῶν, Φιλοσοφικῆς καὶ Θεολογικῆς, εἶναι ἡ φροντίς καὶ ἡ μέριμνα τῆς συντηρήσεως, τῆς μελέτης καὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν μνημείων τῆς ἱστορίας καὶ τῆς τέχνης τοῦ γειτονεύοντος Ἀγίου Ὄρους Ἁθῶν. Ἀφ' ὅτου πρὸ 78 ἐτῶν ὁ μεγαλοπράγμων πολιτικὸς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος Χαρίλαος Τρικούπης ἐπέτυχε διὰ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ τότε κυριάρχου Τουρκικοῦ Κράτους τὴν ὑπὸ τὸν νεαρὸν τότε ὑψηγῆτὴν Σπύρον Λάμπρον ἐπιστημονικὴν ἀποστολὴν πρὸς καταλογογράφησιν τῶν ἀγιορειτικῶν χειρογράφων, οὐδεμία ἔκτοτε σοβαρὰ μέριμνα ἐλήφθη διὰ τὰς βιβλιοθήκας καὶ τὰ ἀρχεῖα τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ ἐλευθερωθέντος ἀγιωνύμου Ὄρους. Οἱ κατάλογοι τοῦ Λάμπρου ἔχουν σχεδὸν ἀχρηστευθῆ ἐκ τῆς ἀταξίας καὶ τῆς ἀμελείας, τὰ δὲ ἐν τοῖς σκευοφυλακείοις ἀρχεῖα, ἀποκρυπτόμενα στενοκεφάλως ὑπὸ τῶν μοναχῶν, παραδίδονται κατὰ καιροὺς ἐν μέρει καὶ κατὰ δόσεις εἰς ἀλλοδαποὺς ἐρευνητὰς πρὸς ἀντιγραφὴν ἢ φωτογράφησιν, συνοδευόμενοις ἐνίοτε ὑπὸ πολεμικῶν δυνάμεων κατὰ τὰς περιόδους τῆς πολιτικῆς ἐν Μακεδονίᾳ ἀναταραχῆς, μία δὲ μονή, ἡ τοῦ Βατοπεδίου, ἔδωσε μερικὰ ἔγγραφα πρὸς μελέτην καὶ δημοσίευσιν καὶ εἰς τὸν φιλόστορα Ἑλληνα πλοίαρχον τοῦ Π. Ν. Μιχαὴλ Γούδαν, ὅταν καὶ αὐτός, μιμούμενος τὸ παράδειγμα τῶν ξένων συναδέλφων του, ἠγκυροβόλησε κάποτε εἰς τὸν ὄρμισκον τοῦ Βατοπεδίου.

Ἡ σημασία καὶ ἡ ἀξία τῶν ἐγγράφων αὐτῶν, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν πολῦτιμον καὶ αὐθεντικὴν πηγὴν διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν τοῦ Βυζαντίου, εἶναι ἀνυπολόγιστος. Ὅτι δὲ ἡ ἐκδοσις καὶ ἡ ἐρμηνεῖα αὐτῶν εἶναι ἔργον τοῦ Πανεπιστημίου τούτου δὲν εἶναι ὁ ἑμιλῶν πρῶτος ποῦ τὸ συνιστᾷ. Ἦδη πρὸ 25 ἐτῶν ἕνας φωτισμένος Ἀγιορείτης, ὁ ἠγούμενος τῆς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ Μονῆς τῶν Βλαττάδων μακαρίτης Ἰωακείμ ὁ Ἰθρῆίτης, ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ περιοδικὸν Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἐκκλησίαν πρὸς τὴν μόνην τότε λειτουργοῦσαν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου, ὅπως μὴ καθυστερήσῃ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ἀρχείων, συνιστῶν ἐπὶ λέξει «τὴν παρώθησιν ὅπως ὑπεκκαύσωμεν τὸν ζῆλον πρὸς τὴν μελέτην καὶ τὴν ἔρευναν τῶν φοιτητῶν τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου, ἀλλὰ καὶ τὴν φιλοτιμίαν ὅπως μὴ ἀφήσουν εἰς ἄλλους τὸ γέρας τοῦτο τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης τοῦ ἀρχιγειτονεύοντος Ἁθῶνος». Αὐτὰ ἔγραψεν ὁ συμπαθέστατος Γέροντας τὸ 1933, δίδων μάλιστα καὶ ὁ ἴδιος τὸ ἐνεργὸν παράδειγμα τῆς ἐκδόσεως βυζαντινῶν ἀγιορειτικῶν ἐγγράφων. Ἄς ἐλπίσωμεν ὅτι κάποτε θὰ εὐτυχῆσῃ ἡ χώρα νὰ ἔχῃ κυβερνήτας ἐνδιαφερομένους περισσότερον διὰ τὴν ἱστορικὴν ἐπι-

στήμην και διὰ τὰς πηγὰς τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας. Τότε ἐπιβάλλεται νὰ γίνῃ συγκέντρωσις και ἀνασύνταξις τῶν χειρογράφων και τῶν ἀρχείων τοῦ 'Αγίου Ὄρους εἰς τὰς Καρυὰς ἐπὶ ἀνεγερθησομένου εἰδικοῦ κτηρίου, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκάστη μονὴ θὰ ἔχῃ εἰς χωριστὰς θήκας τὰ ἀνήκοντα εἰς αὐτὴν χειρόγραφα και ἀρχεῖα, θὰ ὑπάρχουν δὲ ἐντὸς τοῦ ἰδρύματος τὰ ἐφόδια και τὰ μέσα τῆς φωτογραφήσεως και τῆς ἐν γένει ἀνέτου μελέτης και ἐρεύνης. Τὸ δὲ προσωπικόν, λαμβανόμενον κατὰ προτίμησιν ἐξ εὐπαιδευτῶν νέων μοναχῶν, θὰ καταρτίζεται εἰς εἰδικὸν κοινὸν τῶν δύο σχολῶν, τῆς Θεολογικῆς και τῆς Φιλοσοφικῆς, φροντιστήριον. Ὄψω ὑπὸ τὴν διοίκησιν πάντοτε τῆς ἱερᾶς Συνάξεως και ὑπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν αἰγίδα τοῦ Πανεπιστημίου, ἀλλὰ πρὸ πάντων μὲ τὴν ἀντίληψιν και τὴν συνδρομὴν τοῦ Κράτους, ὃ Ἄθως δύναται και πρέπει κάποτε ν' ἀποβῇ τὸ Βατικανὸν τῆς ἑλληνικῆς Ὀρθοδοξίας.

Δὲν πρόκειται νὰ ὑπομνήσω και ἄλλα ἔργα εἰς τὴν Σχολὴν και εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Πρέπει ἄλλωστε και νὰ τελειώσω.

Τὸ Ἀριστοτέλειον Πανεπιστήμιον τῆς Θεσσαλονίκης ἂν εἶναι εἰς ἡλικίαν νέον, εὐνοεῖται ὁμως ἀπὸ παράδοσιν μεγάλην. Ἡ ἐπωνυμία του δὲν νομίζω ὅτι ἐδόθη, διὰ νὰ ἐκφράζῃ μόνον τὴν τοπικὴν και ἱστορικὴν σχέσιν πρὸς τὴν Μακεδονικὴν γενέτειραν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀλλὰ μᾶλλον τὸν χαρακτήρα, τὸν ὁποῖον ἐκεῖνος ἔδωκεν εἰς τὴν Σχολὴν του, ἣτις ἀπέβλεπεν εἰς σκοποὺς καθαρῶς πανεπιστημιακούς. Κατὰ παρέκκλισιν ἀπὸ τῆς Πλατωνικῆς Ἀκαδημίας ὃ Σταγειρίτης μαθητὴς αὐτῆς στὰν ὠργάνωσε τὴν ἰδικὴν του Σχολὴν εἰς τὸ Λύκειον τῶν Ἀθηνῶν, ἐφήρμοσε σύστημα καθαρῶς και κυριολεκτικῶς πανεπιστημιακόν. Ἐφήρμοσε δηλ. τὴν διὰ τε τῆς διδασκαλίας και τῆς ἐρεύνης καλλιέργειαν ὄλων τῶν ἐπιστημῶν κατὰ κλάδους. Ὅχι μόνον ἡ φιλοσοφία, ἡ ῥητορικὴ και ἡ διαλεκτικὴ τέχνη, ἀλλὰ και αἱ ἐπιστήμαι, ἡ ἰατρικὴ, ἡ μαθηματικὴ, ἡ ἀστρονομία, ἡ γεωγραφία, ἡ λαογραφία, ἡ βοτανικὴ, ἡ ζωολογία ἐδιδάσκοντο και ἀνεπτύσσοντο χωριστὰ ἐκάστη. Ἡ Σχολὴ τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι ὃ πρόδρομος και τὸ πρότυπον τῶν νεωτέρων πανεπιστημιακῶν διδαστηρίων, τῶν ὁποῖων καμία λατινικὴ ὀνομασία Universitas, Collegium κλπ. δὲν ἔχει τὴν κυριολεκτικὴν εὐστοχίαν τῆς νεοελληνικῆς λέξεως «Πανεπιστήμιον». Τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Θεσσαλονίκης μὲ τὰς ὀκτὼ Σχολὰς αὐτοῦ, ἀντὶ τῶν πέντε ποὺ ἔχουν συνήθως τὰ ἄλλα, πλησιάζει περισσότερον πρὸς τὸ ἀριστοτέλειον σύστημα.

Κύριοι συνάδελφοι!

Τῶν εἰς τὸ Μακεδονικόν τοῦτο τέμενος καλλιεργουμένων ἐπιστημῶν τὴν λαμπάδα, ἣτις ἔχει τὸ φῶς ἀπὸ τὴν μεγαλυτέραν ἐπιστημονικὴν διάνοιαν τοῦ κόσμου και τῶν αἰώνων, τὸν Ἀριστοτέλη, και ἔχει τὴν

εὐλογίαν τοῦ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καθαιγιασθέντος ἀρχαιολάτρου Εὐσταθίου, κρατεῖτε σεῖς σήμερον ἀναμμένην εἰς τὰ χέρια σας. Ἀναρριπίζετε μὲ τὴν πνοὴν τῆς φιλοπατρίας, τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ καθαροῦ ἐπιστημονικοῦ νοῦ τὴν φλόγα αὐτῆς καὶ ὁδηγεῖσθε ἀπὸ τὸ φῶς τῆς εἰς τὸν ὑψηλὸν δρόμον τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀληθείας. Ὁ δρόμος αὐτὸς εἶναι βέβαια δύσκολος καὶ ἀνηφορικός. Ἄλλ' ἂν δὲν φθάσετε σεῖς εἰς τὰς κορυφάς, θὰ φθάσουν οἱ κατόπιν ἀπὸ σας. Ἄρκει νὰ μὴ σταματήσετε σεῖς, ἀλλὰ νὰ διαδώσετε ἀλλήλοις τὴν λαμπάδα ἀμιλλώμενοι, ὅπως λέγει ὁ Πλάτων. Δυστυχῶς ἐξακολουθοῦμεν νὰ εὕρισκώμεθα ἀκόμη εἰς παγκόσμιον κρίσιν καὶ νέα θολὰ νέφη παρουσιάζονται εἰς τὸν ἑλληνικὸν ὄριζοντα. Ἄλλ' ὅλα θὰ περάσουν καὶ θὰ διορθωθοῦν. Ἄρκει νὰ μὴ χάσωμεν τὸ θάρρος καὶ νὰ μὴ μᾶς λείψῃ ἢ πρὸς τὰ ἐθνικὰ ἰδανικὰ πατροπαράδοτος πίστις. Καὶ ἔταν μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ καὶ μὲ τὴν προσπάθειαν ὄλων τῶν ἠθικῶς καὶ ἐπιστημονικῶς σκεπτομένων ἀνθρώπων ἐπικρατήσῃ κάποτε εἰς τὸν κόσμον ὄλον ἢ μετὰ τοῦ πρέποντος καὶ τοῦ δικαίου οἰκουμενικὴ εἰρήνη, ἔταν ὑπὸ τὸ φαῖδρον φῶς τῆς μεγάλανόρος ἡσυχίας τοῦ Πινδάρου, τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἀναπτύξῃ τὴν δαιμονίαν αὐτοῦ δύναμιν καὶ ἀναθρύσῃ ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς ὁ λανθάνων καὶ διὰ τοῦ βυζαντινοῦ εἰς τὸν ἀρχαῖον ἔχων τὰς ρίζας νέος ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, τότε τὸ Ἀριστοτέλειον τοῦτο Πανεπιστήμιον τῆς Θεσσαλονίκης, προαγόμενον σὺν τῷ χρόνῳ μετὰ τοῦ ἔθνους ὄλου, θὰ ἔχει ἐξελιχθῆ εἰς περίλαμπρον ναδὸν τῆς ἐπιστήμης, εἰς ἀληθινὴν πότιαν μητέρα, ὅχι μόνον τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τῶν γειτονικῶν καὶ τῶν μακρινῶν ἀκόμη λαῶν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀθρόα θὰ προσέρχεται ἢ διψῶσα παιδείας νεότης. Τότε, ὅπως τὸ εὐχόμεθα καὶ ὅπως τὸ ἐλπίζομεν, τὸ Ἀριστοτέλειον Πανεπιστήμιον θὰ ἔχει δικαίωσει τὴν ἐπωνυμίαν του, ὅχι μόνον ἰδεολογικῶς, ἀλλὰ καὶ κατὰ κυριολεξίαν. Θὰ εἶναι δηλαδὴ καὶ ἄριστον καὶ τέλειον.

Β'

Ο ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΤΑΙΡΕΙΑΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

(12 ΙΟΥΝΙΟΥ 1958)

Η ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΙΣ ΤΟΥ κ. ΛΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

Τὸν Αὐγουστο τοῦ περασμένου χρόνου ὁ Σωκράτης Κουγέας ἔκλεινε τὰ 80 τοῦ χρόνια, χρόνια ἀφιερωμένα στὴν ἐπιστήμη, στὴν ἔρευνα, στὴ διακονία τῆς ἀρετῆς. Χθὲς σὲ μιὰ σεμνὴ καὶ ἐπιβλητικὴ τελετὴ ἢ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου μας τοῦ ἀπένειμε τιμῆς ἕνεκεν τὸν ἀνώτερο ἀκαδημαϊκὸ τίτλο τοῦ διδάκτορος, σήμερα ἢ Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, ποὺ ἀποτελεῖ τὴ δεύτερη πνευματικὴ ἐστία στὴ μακεδονικὴ πρωτεύουσα, τοῦ προσφέρει τὸν τιμητικὸ τόμο τοῦ περιοδικοῦ, τῶν «Ἑλληνικῶν», ποὺ ἀπαρτίστηκε ἀπὸ τὶς προσφορὰς τῶν φίλων καὶ τῶν μαθητῶν, καὶ συγχρόνως τοῦ ἀπονέμει τὸν τίτλο τοῦ ἐπιτιμοῦ ἑταίρου. Καλόδεχτες πρέπει νὰ εἶναι στὸν γεραρὸν πρεσβύτη οἱ προσφορὰς αὐτές, γιατί τὸ ξέρει πὼς βγαίνουν ἀπὸ τὴν τιμὴ καὶ τὴν ἀγάπη ποὺ νιώθουμε ὅλοι ἀπέναντί του.

Πλούσιο καὶ πολυμερὲς εἶναι τὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο τοῦ Σωκράτους Κουγέα. Ξεκινώντας στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας ἀπὸ ἐργασίαι καθαρὰ φιλογικῆς γιὰ ἀρχαίους καὶ βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, ὅπως τὸν Θουκυδίδη, τὸν Μένανδρο, τὸν Ξιφιλίνο, τὸν Πλανούδη, εἰδικεύτηκε σὲ ἐργασίαι παλαιογραφικῆς, ἐρευνώντας ἰδιαίτερα τὴν παράδοση τοῦ κειμένου τῶν κλασσικῶν συγγραφέων διὰ μέσου τῶν λογίων τοῦ Βυζαντίου, καὶ μᾶς ἔδωσε ἔτσι, κιόλας ἀπὸ τὸ 1913, τὸ κλασσικὸ του σύγγραμμα γιὰ τὸν Ἀρέθα καὶ τὸ ἔργο του, γιὰ τὸ ὁποῖο χθὲς μίλησε, ἀρμοδιώτατος πάντων, ὁ Νέστορ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς καὶ Πρόεδρος τούτης τῆς Ἑταιρείας κ. Στίλπων Κυριακίδης. Παράλληλα βασισμένος στὰ γερά θεμέλια ποὺ ἔδινε ἢ μελέτη τῶν ἀρχαίων ἐπιγραφῶν, ποὺ τόσο πλούσια παρέχει ἢ ἑλληνικὴ γῆ, προχώρησε ὁ Κουγέας καὶ σὲ μελέτες ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ἔδωσε πρῶτος τὴ σωστὴ ἐρμηνεῖα σὲ πολλὰς ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὰς αὐτῆς καὶ ἀποσαφήνισε πολλὰ λεπτὰ ζητήματα τοῦ δημοσίου βίου καὶ τῆς ἱστορίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ὅμως

τὸ φιλέρευνο πνεῦμα τοῦ ἀπλώθηκε καὶ σὲ ἄλλους τομεῖς καὶ περιέβαλε μὲ τὸ ἴδιο ἐνδιαφέρον καὶ ζητήματα τῆς νεώτερης ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ τῆς νεώτερης ἑλληνικῆς ἱστορίας. Καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ πρὸς τὴ γενέθλια μοραῦτικὴ γῆ τὸν ἐσπρωξε ἰδιαίτερα πρὸς τὴ μελέτη τῆς τοπικῆς ἱστορίας· εἶναι ἴσως χαρακτηριστικὸ πὼς τοῦτα τὰ τελευταῖα χρόνια, ἀπαλλαγμένος ἀπὸ διδακτικὰ καὶ ἄλλα καθήκοντα, μὲ ἰδιαίτερη στοργὴ ξαναγύρισε στὰ θέματα αὐτὰ καὶ μᾶς χάρισε ἀξιολογώτατες μελέτες γιὰ τὴ μονὴ τῆς Τίμιουσας, γιὰ τὸν μητροπολίτη Μονεμβασίας καὶ Καλαμάτας Ἰγνάτιο τὸν Τζαμπλάκο, γιὰ τὴ διαθήκη τοῦ Γεωργίου Μαυρομιχάλη. Ὅλες τὶς ἐργασίαι τοῦ Κουγέα, καὶ τὶς συνθετικότερες καὶ τὶς περισσότερες εἰδικές, διακρίνει πάντα ἡ ἴδια μεθοδικὴ διάθρωση, τὸ ἴδιο θετικὸ ἐπιστημονικὸ πνεῦμα, ἡ εὐσυνείδητη καὶ ἐξαντλητικὴ ἔρευνα, τὸ ξεχώρισμα τοῦ οὐσιώδους ἀπὸ τὸ ἐπουσιώδες, καὶ τὸ δξὺ κριτικὸ βλέμμα ποῦ προβαίνει στὸ τέλος στὴν ὀλοκληρωμένη σύνθεση.

Ὅμως σωστὰ ἐτονίσθηκε πὼς τὴν προσωπικότητα τοῦ Κουγέα δὲν συνθέτει μόνον τὸ ἐπιστημονικὸ του ἔργο, ὅσο πολὺπλευρο καὶ στιβαρὸ καὶ ἀν εἶναι. Μὲ τὴν ἴδια ὑψηλὴ συνείδηση τῆς ἐπιστήμης ποῦ ἐφήρμοσε στὶς δικές του ἐργασίαι ἀντίκρισε καὶ τὶς ἐργασίαι τῶν ἄλλων, καὶ βγήκε πάντοτε, ὅποτε τὸ καλεῖσε ἡ περίστασις, αὐστηρὸς τιμητῆς ἢ θερμὸς ἐπαινήτης. Δὲ συγχώρησε ποτὲ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀσυνείδησις, τὴ λογοκλοπία, τὴ φενάκη τῆς ψεύτικης ἐπιστήμης. Στὰ δημοσιεύματά του πολὺ χῶρο καταλαμβάνουν οἱ βιβλιοκριτικοὶ ἔλεγχοι, τὰ μαχητικὰ φυλλάδια, οἱ ἀπαντήσεις στοὺς λιθέλλους τῶν ἀντιπάλων του. Καὶ τὴ σταδιοδρομία του στὸ Πανεπιστήμιον καὶ στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἀπὸ τὴν πρώτη του ἐμφάνισις στὴ δημόσια ζωὴ ὡς ἐντελῶς πρόσφατα τὴ διακρίνουν οἱ ἀγῶνες ποῦ διεξήγαγε κατὰ καιροὺς, γιὰ νὰ μὴ καταλάβουν ἔδρες ὑψηλῆς πρόσωπα ποῦ δὲν τὸ ἀξίζαν, ἢ γιὰ νὰ πάρουν τὴ θέσις ποῦ ἐδικαιοῦντο ἐκεῖνοι ποῦ τοὺς κρατοῦσε μακριὰ τὸ πάθος καὶ ἡ ἀδικία. Δὲ δίστασε ποτὲ ὁ Κουγέας νὰ πῆ καὶ νὰ κηρύξη δημόσια τὴν ἀλήθειαν, δὲ δίστασε νὰ κατηγορήσῃ μὲ δριμύτητα ἀλλὰ καὶ μὲ δικαιοσύνη, καὶ δὲν ὑπολόγισε ποτὲ ἂν ἡ τιμία αὐτὴ καὶ ἀντρίκεια στάσις τοῦ θά τοῦ δημιουργοῦσε ἐχθροὺς. Καὶ δημιούργησε πραγματικὰ πολλοὺς ἐχθροὺς ὁ Κουγέας στὰ 55 χρόνια τῆς ἀδιάλειπτῆς ἐπιστημονικῆς του δραστηριότητος, ὅπως παράλληλα ἀπόκτησε καὶ πολλοὺς φίλους καὶ πολλοὺς πιστοὺς καὶ ἀφοσιωμένους μαθητῆς. Γιατὶ ὅσοι μὲ ὑπολογιστικὴ σφαιρόσυνῃ φροντίζουν νὰ μὴ δημιουργοῦν ἐχθροὺς στεροῦνται τὸ ὕψιστο δῶρο τῆς θερμῆς, ἀνυπόκριτης καὶ εἰλικρινοῦς φιλίας.

Τὸ ἀνώτερον αὐτὸ ἦθος τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἐπιστήμονα, τὴν ἀρετὴν τοῦ δασκάλου θέλησαν νὰ τιμήσουν λίγοι μαθητῆς, ὅταν πρὶν ἀπὸ δέκα

καί παραπάνω χρόνια ἐπρόκειτο ν' ἀποχωρήσῃ ὁ Σωκράτης Κουγέας ἀπὸ τὴν ἐνεργὸν πανεπιστημιακὴν διδασκαλίαν, καί σκέφτηκαν νὰ τοῦ ἀφιερῶσιν ἕναν μικρὸν τόμον, ὅπου θὰ συγκέντρωναν ἐργασίες τῶν ἀφιερωμένες σ' αὐτόν. Ἡ πρόθεσις ἦταν ἀγαθὴ, τὰ μέσα περιορισμένα. Ὁ καιρὸς περνοῦσε καί ὁ τόμος πού φιλοδόξησε νὰ προσφέρῃ ὁ μικρὸς κύκλος τῶν μαθητῶν δὲν μποροῦσε νὰ πάρῃ τὸ δρόμον τῆς πραγματοποίησεως. Στὸ μετὰξὺ ἡ Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, πού ἀνδρώθηκε στὸ θαυμαστὸ σημεῖον πού ξέρουμε ὅλοι μας, ξεπέρασε κατὰ πολὺ τὸν ἀρχικὸν προορισμὸν τῆς καί, περισσότερον ἀπὸ ἕνα ἰδιωτικὸν σωματεῖον ἐρεύνης τῆς τοπικῆς μακεδονικῆς ἱστορίας, γίνεται μὴ πνευματικὴ ἐστία τοῦ βόρειου Ἑλληνισμοῦ μὲ πολὺ πλατύτερες βλέψεις καί πολὺ πρὸ ὑψηλὰς πραγματοποιήσεις, ἀποφάσισε νὰ ἐκδώσῃ, δίπλα στὸ περιοδικὸν τῆς τοπικῆς ἱστορίας, τὰ «Μακεδονικά», κί' ἕνα περιοδικόν, πού ν' ἀνταποκρίνεται στὸν πλατύτερον αὐτὸν προορισμὸν, περιοδικὸν φιλολογικόν, ἱστορικόν καί λαογραφικόν, ἀφιερωμένον στὴν ἔρευνα ὄχι μόνον τῆς Μακεδονίας ἀλλὰ τῆς μεγάλης πατρίδας Ἑλλάδας, ὄργανον ἐπιστημονικόν μὲ διεθνή συμμετοχή. Ὅταν ἔμαθε ὁ Σωκράτης Κουγέας τὴν ἀγαθὴν πρόθεσιν, εἶχε πρῶτος τὴν εὐτυχισμένη ἐμπνευσιν, καί μαζί μὲ τὸν ἄλλο σεβαστὸν διδάσκαλον Κωνσταντῖνον Ἀμάντου ἔκαμαν τὴν εὐγενικὴν χειρονομίαν νὰ παραχωρήσῃ τὴν Ἐταιρείαν Μακεδονικῶν Σπουδῶν τὸν τίτλον καί τὴν ἐπιστημονικὴν κληρονομίαν τοῦ περιοδικοῦ, πού ἐξέδιδαν ἀπὸ τὸ 1928 ὡς τὸ 1939. Ἔτσι τὰ «Ἑλληνικά», τὸ περιοδικόν πού χάρις στὴ φαινή διεύθυνσιν τοῦ Κωνσταντίνου Ἀμάντου καί τοῦ Σωκράτους Κουγέα, μὲ τοὺς 11 τόμους πού κυκλοφόρησαν ὡς τὸν πόλεμον, εἶχε ἀποκτήσει τὴν ὁμόφωνον ἀνγνώρισιν τῆς διεθνούς ἐπιστήμης, συνέχισε στὴ Θεσσαλονίκῃ, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν τὴν ἐκδόσιν του. Τὸ θεωρῶ μεγάλην τιμὴν πού ἡ Ἐταιρεία ἐμπιστεύθηκε καί σὲ μένα, δίπλα στὸν πρόεδρόν της καί σεβαστὸν συνάδελφον Στίλπωνα Κυριακίδη, τὴν διεύθυνσιν τῆς συντάξεως τοῦ νέου καί συνάμα παλαιοῦ περιοδικοῦ. Τρεῖς τόμοι, ὁ 12ος, 13ος, 14ος, κυκλοφόρησαν στὴν καινούργιαν περίοδον. Καί ἦταν πολὺ φυσικόν ν' ἀποφασίσῃ ἡ Ἐταιρεία τώρα νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν πόθον τῶν μαθητῶν καί ν' ἀφιερῶσιν τὸν Σωκράτη Κουγέα μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς συμπληρώσεως τῶν 80 χρόνων τοῦ 15ου τόμου τοῦ περιοδικοῦ, αὐτὸν πού θὰ τοῦ ἐπιδοθῇ σὲ λίγο ἐπίσημα ἐδῶ ἀπόψε.

Τριάντα φίλοι καί μαθητῆς συνεργάστηκαν στὴν τιμητικὴν αὐτὴν προσφορά· εἴκοσι ἀπὸ τίς δημοσιεύμενες μελέτες προέρχονται ἀπὸ παλιότερους καί νεώτερους μαθητῆς, δέκα ἀπὸ φίλους καί συναδέλφους. Ἡ συμμετοχὴ θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι πλουσιότερη καί πανηγυρικότερη· γιὰτὶ εἶναι πολὺ περισσότεροι ὅσοι τὸν τιμοῦν καί τὸν σέβονται καί μέσα

καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Ὅμως ἀπὸ τὴν ἀρχὴν θελήσαμε ὁ τόμος αὐτὸς νὰ μὴν πάρη ὀγκώδη καὶ πανηγυρικὸν χαρακτήρα. Ξέραμε πὼς αὐτὸ θὰ στενοχωροῦσε πρῶτα πρῶτα τὸν ἴδιον τὸν τιμώμενον, καὶ χρειάστηκε πολλὴ προσπάθεια καὶ διπλωματικοὶ ἐλιγμοί, γιὰ νὰ τὸν πείσουμε νὰ δεχτῆ ἔστω καὶ τὴ μετριότερη αὐτῆ προσφορά. Τώρα ποῦ ὁ τόμος τῶν 386 σελίδων μὲ τίς 30 ἐργασίες εἶναι ἔτοιμος, εἴμαστε βέβαιοι πὼς ὁ ἀγαπητὸς μας καθηγητὴς εἶναι τελικὰ εὐχαριστημένος, γιὰτι τὸ ξέρει πὼς κάθε σελίδα, κάθε γράμμα τοῦ τόμου μαρτυρεῖ μόνον γιὰ τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν καὶ τὴν ἀγάπην ποῦ τρέφουν πρὸς αὐτὸν εἴκοσι εὐγνώμονες μαθητὲς καὶ δέκα ἀφοσιωμένοι συνάδελφοι καὶ φίλοι.

Σεβαστέ μας, τιμημένε καὶ ἀγαπητὲ Δάσκαλε.

Ἄπὸ μέρος τῶν μαθητῶν σας ποῦ συνεργάστηκαν στὸν τιμητικὸν τόμον τῶν «Ἑλληνικῶν», ἀπὸ μέρος ἀκόμη τῶν πολυπληθῶν μαθητῶν ποῦ καταρτίσατε στὰ τριάντα χρόνια τῆς γόνιμης πανεπιστημιακῆς σας διδασκαλίας, θέλω σήμερον νὰ σᾶς χαιρετίσω. Παραμερίζω τὴ στιγμὴ αὐτὴ τοὺς στενωτέρους καὶ τόσο συγκινητικούς, καὶ γιὰ μένα καὶ γιὰ σᾶς δεσμούς, ποῦ μᾶς πᾶνε πολλὰ χρόνια πίσω, στὸ πατρικὸ σπίτι, ὄπου, παιδί, γνώρισα τὴν καλοσύνην τοῦ ἀνθρώπου πρωτοῦ ὠφεληθῶ ἀπὸ τὴ διδασκαλίαν τοῦ πανεπιστημιακοῦ καθηγητοῦ. Οἱ μαθητὲς ποῦ ἦρθαν σὲ στενωτέρην ἐπαφὴν μᾶς εἶναι ἀνάγκη νὰ σᾶς ποῦν πολλά· φτάνει ἓνα μονάχα, ἓνα, ποῦ ἔμελλε, ποῦ εἴμαστε κι' ἔμελλε δάσκαλοι, τὸ ξέρουμε πόσο εἶναι βαρὺ καὶ δύσκολον νὰ εἰπωθῆ: εἴμαστε ὑπερήφανοι γιὰ σᾶς, εἴμαστε ὑπερήφανοι ποῦ εἴμαστε μαθητὲς σας. Πέρα ἀπὸ τὰ ὅσα μάθαμε κοντὰ σας στὰ φοιτητικὰ ἔθρανα, πέρα ἀπ' ὅσα κερδίσαμε ὑστερώτερα ἀπὸ τὴν στοργὴν ποῦ δείχνατε πάντα στὰ ἐπιστημονικὰ μας βήματα, στέκει μέσα μας βαθιὰ χαραγμένη ἡ ἠθικὴ σας προσωπικότης καὶ τὸ ἀπέριττον καὶ μελιχρὸ ἦθος ποῦ σκεπάζει σεμνὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴ σοφίαν. Καὶ αὐτὴ τὴ βαθειὰ ὑπερηφάνεια εἶναι γιὰ μᾶς χαρὰ καὶ εὐτυχία νὰ τὴ μεταδώσουμε στοὺς νέους καὶ στίς νέες, ποῦ ἡ Πολιτεία μᾶς ἔχει τάξει νὰ τοὺς δείχνουμε τὸν ἀσφαλτο δρόμον τῆς παιδείας καὶ τῆς ἀρετῆς.

Η ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΙΣ ΤΟΥ κ. ΣΤ. Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ

Κυρίαὶ καὶ κύριοι.

Σᾶς παρεκαλέσαμεν νὰ παρευρεθῆτε εἰς τὴν σεμνὴν ταύτην τελετὴν τῆς ἐπιδόσεως τοῦ ΙΕ' τόμου τῶν Ἑλληνικῶν, τὸν ὅποιον συνέγραψαν μαθηταὶ καὶ φίλοι τοῦ ὁμοτίμου καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῶν

Ἀθηνῶν καὶ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Σωκράτους Κουγέα, καθὼς καὶ τοῦ διπλώματος τῆς ἀνακηρύξεως αὐτοῦ εἰς ἐπίτιμον ἑταῖρον τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Ὁ κ. Σωκράτης Κουγέας ἐτιμήθη χθὲς ὑπὸ τῆς Φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ἀναγορευθεὶς ἐπίτιμος αὐτῆς διδάκτωρ. Ὅποιός τις ὑπῆρξεν ὁ τιμηθεὶς ὡς ἐπιστήμων καὶ τίνα τὰ ἐπιστημονικὰ αὐτοῦ κατορθώματα εἶπον χθὲς κατὰ τὴν τελετὴν τῆς ἀναγορεύσεως. Λυποῦμαι, διότι δὲν μοῦ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπαναλάβω ἅπαξ ἔτι τὰ ἴδια. Κατὰ τὴν σημερινὴν τελετὴν ἤκούσατε παρ' ἑνὸς τῶν μαθητῶν του, καὶ εἶναι οὗτοι ἀρκετοὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὅσοις τις ὑπῆρξεν ὡς διδάσκαλος καὶ διευθυντῆς τῶν Ἑλληνικῶν. Πάντα ταῦτα ἀκριβῶς ἔχον ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν ἀνεκήρυξεν αὐτὸν ἐπίτιμον τῆς Ἑταιρείας ἑταῖρον καὶ συγκατετέθη προθύμως εἰς τὴν ἀφιέρωσιν τοῦ ΙΕ' τόμου τῶν Ἑλληνικῶν, τῶν ὁποίων τὴν ἔκδοσιν αὐτὴ ἀπὸ τινος ἔχει ἀναλάβει, τιμῆς ἕνεκα εἰς αὐτόν.

Πλὴν ὅμως τούτων ἡ Ἑταιρεία εἶχεν ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸν τιμώμενον συνέδεον καὶ εἰδικώτεροι δεσμοὶ πρὸς τὴν Θεσσαλονικὴν καὶ τὴν Ἑταιρείαν, καὶ ἐπιστημονικοὶ καὶ ἠθικοί. Βεβαίως ὁ τιμώμενος δὲν ἤσυχλῆθη εἰδικῶς περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης, ὀφείλομεν ὅμως εἰς αὐτὸν τὴν εὐρεσιν καὶ τὴν δημοσίευσιν σημειωματαρίου, τὸ ὁποῖόν μᾶς δίδει ἐνδιαφερούσας πληροφορίας διὰ πολλὰ καὶ ποικίλα πράγματα τῆς Θεσσαλονίκης. Τὸ σημειωματάριον αὐτὸ ἐγράφη εἰς κενὰ φύλλα χειρογράφου τοῦ ΙΙ' αἰῶνος, περιέχοντος λόγους τοῦ ρήτορος Ἀριστείδου καὶ ἀνήκοντος εἰς τὸν γράψαντα τὰ σημειώματα. Οὗτος φαίνεται ὅτι ἦτο κληρικός. Ὁ κ. Κουγέας προσεπάθησε νὰ τὸν ταυτίσῃ πρὸς τὸν Ἰωάννην τὸν Εὐγενικόν, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, ὁ ὅστις Ἰωάννης ὑπῆρξε συγγραφεὺς μεταξὺ ἄλλων πιθανῶς καὶ μονοδίας, δηλ. θρήνου, διὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης, ὡς καὶ τοῦ λεγομένου Συνοδικοῦ τῆς Ἐκκλησίας Θεσσαλονίκης, ἀλλ' ἡ ταύτισις, ὅπως ὁ ἴδιος παρατηρεῖ, δὲν εἶναι ἀσφαλής. Οἷος δὴποτε ὅμως καὶ ἂν εἶναι, φαίνεται ἐκ τῶν σημειωμάτων του ὅτι ἤσκει ταμιακὰ καθήκοντα εἰς τὴν μητρόπολιν τῆς Θεσσαλονίκης. Σημειώνει εἰς τὰ κενὰ φύλλα τοῦ χειρογράφου εἰσπράξεις ἐκ τῶν ναῶν καὶ τῶν διαφορῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων, καθὼς καὶ διαφοροὺς δαπάνας, συνάμα δὲ καὶ διαφοροὺς ἄλλας ἐνθυμήσεις, σχετικὰς πρὸς τὴν Θεσσαλονικὴν καὶ τὴν οἰκογένειαν του. Αἱ σημειώσεις αὗται παρέχουν ποικίλας καὶ χρησιμότητας πληροφορίας διὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, ὁπότε ἐγράφησαν. Πρῶτον μᾶς ἀναφέρουν τὰ ὀνόματα τῶν ναῶν, ἐκ τῶν ὁποίων εἰσεπράττοντο διάφορα ποσὰ τακτικῶς ἢ κατὰ πανηγύρεις, τοιοῦτοι δὲ εἶναι ἡ Ἀγία Σοφία, ἡ Ἀχειροποίητος, ὁ Ἅγιος Δημήτριος, οἱ Πανάγιοι Ἀσώ-

ματοι, δηλ. ὁ σημερινὸς Ἅγιος Γεώργιος, ὁ Ἅγιος Μηνᾶς καὶ ὁ μὴ σφζόμενος σήμερον ναὸς τῆς Ὁδηγητρίας. Ἐπειτα ἀναφέρονται διάφορα ἐκκλησιαστικὰ κτήματα, ὡς ἐλαιῶνες, ἀγροὶ σίτου, βιδάρια, δηλαδὴ ἰχθυοτροφεία, καὶ ἐργαστήρια, ἐν οἷς καὶ μυρεψικά, εἰς τὰ ὅποια δηλ. παρεσκευάζοντο μῦρα. Ἀξιόσημειῶται εἶναι αἱ δαπάναι, αἱ ὁποῖαι ἐγίνοντο διὰ τὴν ἐξαγορὰν αἰχμαλωτίδων ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν Τούρκων. Ἐπειτα πολυάριθμα εἶναι καὶ τὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα, ἄλλα μὲν γνωστὰ καὶ ἐκ τῆς ἱστορίας, ἄλλα δὲ τελείως ἀγνωστα, ἕως Καβάσιλας, Μουζάλων, Καλόθετος, Ταρχανειώτης, Χωνιάτης, ἄλλα καὶ Ἀλιόζης, Σαμάμινθος, Πρωτομακελλάριος, Γαληδιώτης κτλ. Τέλος ἐνδιαφέρουσαι εἶναι καὶ αἱ πληροφορίες περὶ ξηρασίας καὶ σεισμοῦ κατὰ τὸ 1420, λοιμώδους νόσου κατὰ τὸ 1435 καὶ τὰ παρόμοια. Δυστυχῶς ὀλίγαι εἶναι αἱ καθαρῶς ἱστορικαὶ πληροφορίες, αἱ ἀναφερόμεναι δηλ. εἰς πολιτικὰ ἢ στρατιωτικὰ γεγονότα. Σὰς ἀναφέρω τὴν ἀφορῶσαν εἰς τὸν ἀποκλεισμόν τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν ἔτει 1422.

Μηνὶ Ἰουνίῳ 13ῃ ἰνδικτιῶνος 15ης 6930ου ἔτους ἡμέρᾳ Σαββάτῳ ὀριζμῷ τοῦ δυσσεβοῦς Ἀμουράτη τοῦ αὐθέντου τῶν Τούρκων ἀπεκλείσθη ἡ Θεσσαλονίκη διὰ Μπαράκου τοῦ Βρυνέως καὶ ἡχμαλωτίσθη καὶ ἄπκασα ἢ Καλαμαρία.

Ὁ ἀποκλεισμός οὗτος καὶ ἡ κατάληψις τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Βενετῶν ἐγένινεν ἀφορμὴ νὰ ἀναχωρήσῃ ὁ συντάκτης τῶν σημειωμάτων εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Μηνὶ Ἀπριλίῳ 8ῃ, ἡμέρᾳ λαμπρᾷ Κυριακῇ μετὰ τὴν θεῖαν λειτουργίαν ἔτους 6933ου (1425) ἰνδ. 3ης ἤλθον ἀπὸ τῆς δυστυχοῦς πόλεως Θεσσαλονίκης διὰ τὰ συμβάντα ἐκεῖσε μεγάλα καὶ ἀφόρητα δεινὰ παραχωρήσει θεοῦ καὶ τὸν γενόμενον ἀποκλεισμόν ἐκεῖσε πικρὸν καὶ ὀλέθριον παρά τοῦ δυσσεβοῦς Ἀμουράτου τοῦ αὐθέντου τῶν Τούρκων καὶ διὰ τὸ γενέσθαι τὴν παναθλίαν πόλιν ἐκεῖνην ὑπὸ τὴν δουλωσύνην Φράγγων τῶν Βενετίκων· διὰ ταῦτα πάντα τὰ δεινὰ ἤλθον ἐκεῖθεν εἰς τὴν θεοδόξαστον καὶ θεομεγάλυντον Κωνσταντινούπολιν.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει εὐρισκόμενος ἐξακολουθεῖ νὰ γράφῃ τὰς ἐνθυμήσεις του, μία τῶν ὁποίων ἀφορᾷ καὶ εἰς τὴν ἐκ Πελοποννήσου ἀφιξίν τοῦ τελευταίου τῶν Παλαιολόγων τοῦ Κωνσταντίνου, μετὰ τὸν ἀπόπλουν τοῦ βασιλεύοντος Ἰωάννου διὰ τὴν σύνοδον τῆς Φλωρεντίας. Ἡ ἐνθύμησις εἶναι ἀσχετος πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην, ἀλλὰ δὲν ἀντέχω εἰς τὸν πειρασμόν νὰ σὰς τὴν ἀναγνώσω ἐν ποίᾳ τινι περιλήψῃ, διότι εἰς αὐτὴν εἶναι καταφανὴς ἢ συνέχουσα τὴν ψυχὴν τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν ἀγωνία διὰ τὸν ἐκ τῶν Τούρκων κίνδυνον, καθὼς καὶ ἡ ἰδέα, τὴν ὁποίαν εἶχον διὰ τὸν Κωνσταντίνον.

Μηνὶ Νοεμβρίῳ 23ῃ ἰνδικτιῶνος 1ης τοῦ 6946ου (1437) ἔτους ἀπο-

ρήσας ὁ βασιλεὺς κύρ Ἰωάννης ἀπὸ τῆς πολλῆς ἐπιθέσεως τῶν Τούρκων καὶ τοῦ αὐθέντου αὐτῶν Μουράτμπεη, εἰσῆλθεν εἰς τὰ κάτεργα τῶν Βενετῶν ... καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν Φραγγίαν ἵνα γένηται σύνοδος οἰκουμένη ... καὶ εἰ ὁμολογήσουσιν ἐξέλθωσι καὶ κατὰ τῶν ἀσεβῶν δεδώκασιν δὲ οἱ Φράγγοι τὰς ἐξόδους τῶν κατέργων καὶ τῶν τσαγκατῶν τριακοσίους εἰς φυλακὴν τῆς πόλεως· καὶ δύο κάτεργα δλοχρονικὰ φυλάττειν τὴν πόλιν διὰ θαλάττης· καὶ ὁ θεὸς μόνος καὶ ἡ ὑπεραγία θεοτόκος ἡ Ὁδηγήτρια ἵνα ποιήσῃ τὸ συμφέρον τῶν Χριστιανῶν· ἦλθε δὲ καὶ ὁ πανευτυχέστατος δεσπότης κύρ Κωνσταντῖνος ἀπὸ τοῦ Μωρέως, φύλαξ σὺν θεῷ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνὴρ ὄχι ἀριστος συνετός τε καὶ φρόνιμος καὶ σώφρων καὶ ἀνδρεῖος».

Τοιοῦτον εἶναι τὸ σημεῖωματάριον, τοῦ ὁποῖου τὴν εὑρεσιν καὶ δημοσίευσιν ὀφείλομεν εἰς τὸν Κουγέα.

Ἄλλ', ὡς εἶπον, τὸν Κουγέα συνδέουν πρὸς τὴν πόλιν μας καὶ δεσμοὶ ἠθικοί, δεσμοὶ εὐγνωμοσύνης, δι' ὅσα ὑπὲρ τῆς πνευματικῆς αὐτῆς ἀναπτύξεως ἐπραξε. Ὡς εἶπον καὶ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ὁ Κουγέας ὑπῆρξεν εἰς τῶν ὀλίγων ἐνθέρμων ὑποστηρικτῶν τῆς ἰδρύσεως τοῦ ἐν τῇ πόλει μας Πανεπιστημίου, μετέσχε δὲ καὶ τῆς ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία ἐξέλεξε τοὺς πρῶτους καθηγητὰς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς. Διὰ τῆς ἐκλογῆς ταύτης ἐξητφαλίσθη πλέον καὶ ἐστερεώθη ἡ λειτουργία τοῦ Πανεπιστημίου, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τῆς λειτουργίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς. Παρακολουθῶν δὲ μετ' ἐνδιαφέροντος καὶ στοργῆς τὴν βαθμηδὸν ἀναπτυσσομένην ἐπιστημονικὴν κίνησιν καὶ περιβάλλοντα διὰ τῆς ἐκτιμήσεώς του τὴν πνευματικὴν δρᾶσιν τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας, εἰς χεῖρας αὐτῆς ἐνεπιστεύθη τὴν συνέχισιν τῆς δημοσιεύσεως τοῦ περιοδικοῦ, τὸ ὁποῖον αὐτὸς μετὰ τοῦ συναδέλφου του κ. Κ. Ἀμάντου ἱδρυσε καὶ ἀνέδειξε, τῶν Ἑλληνικῶν. Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἡ Ἑταιρεία ἐθεώρησε καθήκον αὐτῆς νὰ τιμήσῃ πρῶτον τὸν διαπρεπῆ Ἑλληνα ἐπιστήμονα καὶ διδάσκαλον καὶ δεῦτερον τὸν φίλον τῆς πνευματικῆς προόδου τῆς Θεσσαλονίκης.

Κύριε Σωκράτη Κουγέα.

Παραδίδωμ μετὰ σεβασμοῦ ἅμα καὶ χαρᾶς εἰς χεῖράς σου τὸ δίπλωμα τοῦ ἐπιτίμου ἐταίρου τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν καὶ τὸν τόμον, τὸν ὁποῖον πρὸς τιμὴν σου συνέταξαν φίλοι καὶ μαθηταὶ σου, εὐχομαι ἐκ μέρους τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας καὶ ὄλων τῶν μελῶν αὐτῆς ὅπως κύριος ὁ Θεὸς πληθύνῃ τὰς ἡμέρας σου ἐν υἱεῖα καὶ ἀκμῇ ἐπ' ἀγαθῷ μὲν τῆς ἐπιστήμης, ἣν παρὰ τὰ ὀγδοήκοντά σου ἔτη δὲν ἔπαυσας καρποφόρως νὰ καλλιεργῆς, χαρᾶ δὲ τῶν οἰκείων καὶ τῶν φίλων σου.

Η ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ ΤΟΥ κ. Σ. Β. ΚΟΥΓΕΑ

Κύριε Πρόεδρε, Κυρίες καὶ Κύριοι,

Βλέπω μὲ χαρὰ μου ὅτι, ἐλθὼν πτωχὸς εἰς Θεσσαλονίκην, θὰ ἐπιστρέψω πλούσιος εἰς Ἀθήνας μὲ τὰ πολυτίμητα αὐτὰ δῶρα τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἀγάπης, τὰ διπλώματα καὶ τὰ ἀφιερῶματα ποῦ μοῦ ἐγγχειρίσατε χθὲς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, σήμερα εἰς τὸ λαμπρὸν αὐτὸ μέγαρον τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν.

Εἶμαι βαθύτατα εὐγνώμων διὰ τὰς τιμητικὰς αὐτὰς ἐκδηλώσεις, ποῦ προσφέρει εἰς τὴν ταπεινότητά μου ὁ πνευματικὸς κόσμος τῆς Θεσσαλονίκης.

Τὸν τίτλον τοῦ ἐπιτίμου ἐταίρου τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν θεωρῶ μεγάλην μου τιμὴν. Ἡ γερὰ αὐτὴ Ἐταιρεία ἀπὸ τοπικὸς κατ' ἀρχὰς ἐπιστημονικὸς σύλλογος κατῴρθωσε εἰς διάστημα ἐλαχίστων ἐτῶν νὰ εὐρίσκειται σήμερα εἰς τὴν περιωπὴν σπουδαίου Ἐθνικοῦ Ἰνστιτούτου, τὸ ὅποσον, ἐκτείνον τὰ ἐπιστημονικὰ αὐτοῦ ἐνδιαφέροντα πέραν τῶν μακεδονικῶν καὶ τῶν καθόλου ἑλληνικῶν ὁρίων καὶ εἰς τὰς γειτονικὰς τοῦ Αἴμου χώρας, ἔχει ἀποκτήσει διεθνή φήμην καὶ διεθνῆ ἀνγνώρισιν εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης. Δίκαιος ἀρμύζει ἔπαινος εἰς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον καὶ μάλιστα εἰς τὸ Προεδρεῖον τῆς Ἐταιρείας, ποῦ μὲ τόσην ἰκανότητα καὶ σοφίαν κατευθύνει καὶ διευθύνει τὸ ἐπιστημονικὸν καὶ τὸ ἐθνικὸν ἔργον αὐτῆς.

Ἰδιαιτέραν αἰσθάνομαι εὐγνωμοσύνην πρὸς τὴν Ἐταιρείαν Μακεδονικῶν Σπουδῶν καὶ πρὸς τοὺς διευθυντὰς τῆς συντάξεως τοῦ ὑπ' αὐτῆς ἐκδιδομένου περιοδικοῦ «Ἑλληνικά» διὰ τὴν καλοπροαίρετον διάθεσιν, ποῦ εἶχαν νὰ ἀφιερῶσουν τὸν τόμον τοῦ 1957 πρὸς τιμὴν μου ἐπὶ τῇ συμπληρώσει τοῦ 80οῦ ἔτους τῆς ἡλικίας μου.

Ὡς παλαιὸς συνιδρυτὴς καὶ συνδιευθυντὴς ἐν Ἀθήναις τοῦ περιοδικοῦ «Ἑλληνικά», εἰλικρινῆ πάντοτε δοκιμάζω χαρὰν, βλέπων τὴν ἀκμὴν καὶ τὴν πρόοδον αὐτοῦ συνεχιζομένην καὶ αὐξανομένην ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὅπου ἀπὸ τινῶν ἐτῶν μετεφυτεύθη ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν ἢ ἐκδοσὶς αὐτοῦ, ἀνατεθεῖσα εἰς τὰ ἄξια χέρια τῶν δύο σημερινῶν διευθυντῶν, ποῦ εἶναι καὶ ἀγαπητοὶ μου φίλοι.

Μὲ συγκίνησιν προσδέχομαι τὸν τιμητικὸν αὐτὸν τόμον, τὸν ἐκφράζοντα δι' ἀξιολόγων πρωτοτύπων ἐργασιῶν τὴν πρὸς ἐμὲ ἀγάπην τριάντα ἐκλεκτῶν μαθητῶν καὶ φίλων. Ἡ δὲ συγκίνησίς μου εἶναι ἀκόμη μεγαλύτερη, ὅταν ἡ προσφορά του γίνεται ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ ἀγαπητοῦ μου Δίνου Πολίτη, ἀρίστου υἱοῦ διδασκάλου καὶ εὐεργέτου μου πατρός. Εὐχαριστῶν τοὺς ἀγαπητοὺς φίλους καὶ μαθητάς, ἰδίως τοὺς μαθητάς, τοὺς βεβαιῶνω ὅτι ὁ τόμος αὐτὸς θὰ ἀποτελῇ τὸ κειμήλιον τῶν

γγρατείων μου με τὴν παλαιάν, τὴν ὁμηρικὴν σημασίαν τῆς λέξεως.

Τὸ εἶπα καὶ χθὲς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, τὸ ἐπαναλαμβάνω σήμερα καὶ ἐδῶ, ὅτι με πολλὴν συγκατάβασιν κρίνεται τὸ ἐπιστημονικόν μου ἔργον ἀπὸ τοὺς εἰσηγηθέντας εἰς Θεσσαλονίκην τὴν τιμητικὴν του ἐπιβράβεισιν. Ἄν ἔχω ἐπιφυλάξεις εἰς τὸ νὰ συμφωνήσω μαζί σας ὡς πρὸς τὸ συγγραφικόν, διὰ τὴν ἠθικὴν ὁμῶς πλευρὰν τοῦ ἔργου μου δέχομαι με ἱκανοποίησιν τὴν ἐκ μέρους σας ἀναγνώρισιν καὶ τὴν εὐμενῆ περὶ αὐτοῦ κρίσιν. Ἐμπορῶ με ὑπερηφάνειαν νὰ καυχῆθῶ ὅτι τὸ ἐπιστημονικόν μου ἔργον, εἴτε γράφων εἴτε διδάσκων εἴτε κρίνων, τὸ ἤσκησα με ἄκραν πάντοτε εὐσυνειδησίαν. Εἰς τὰς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ συζητήσεις, ἂν δὲν εἶχα νὰ δώσω συχνὰ σοφὴν γνώμην, ἔδωκα ὁμῶς πάντοτε τιμίαν ψήφον. Μόνον δὲ ἄπαξ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς πανεπιστημιακῆς σταδιοδρομίας μου ψηφίσας παρὰ τὴν συνειδησίαν μου, αἰσθάνομαι ἀδιαλείπτως μέχρι σήμερον τὰς τύψεις αὐτῆς.

Ἡ εὐθύτης, ἡ αὐστηρότης καὶ ἡ παρρησία μεθ' ὧν κατὰ περιστάσεις ἐκρίνοντο εἴτε ἐπιστημονικαὶ ὑποψηφιοότητες εἴτε βιβλία ἐπιστημονικὰ εἴτε βιβλία διδακτικὰ εἰς κρατικὰς ἐπιτροπὰς ὧν μετεἶχον, μοῦ ἐδημιούργησαν ἐχθρούς, οἵτινες μὴ δυνάμενοι νὰ ἀμφισβητήσουν τὸ ὀρθὸν καὶ τὸ ἀληθές, ἔγραψαν ὑβριστικούς ἐναντίον μου λιβέλλους, τοὺς ὁποίους με περιφρόνησιν πάντοτε ἀντιπαρήλα. Εἶχα ἐν τούτοις ἐνίοτε τὴν ἱκανοποίησιν νὰ ἴδω μερικοὺς ἀπὸ τοὺς ὑβριστάς μου μετὰ πάροδον χρόνου, ἄλλους μὲν ἐκδήλωσεν νὰ με τιμοῦν, ἀναγνωρίζοντες ὅτι δὲν ἠδικήθησαν, ἄλλους δὲ νὰ ἐπανορθώσουν δι' εὐσυνειδήτου ἐργασίας τὴν ἐκ παλαιῶν ἐλεγχθεῖσων παρεκτροπῶν κλονισθεῖσαν ἐπιστημονικὴν ὑπόληψιν.

Ἄγαπητοὶ φίλοι!

Εἶναι ἀπὸ τίς εὐτυχέστερες τῆς ζωῆς μου οἱ λίγες αὐτὲς ἡμέρες τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπου εὗρηκα τὴν θερμὴν αὐτὴν καὶ εἰλικρινῆ ἀγάπην τόσον εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ὅσον καὶ εἰς τὴν γεραρὰν ταύτην Ἑταιρείαν, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ δεύτερον πνευματικὸν κέντρον τῆς θεοφυλάκτου Μακεδονικῆς πρωτεύουσος. Καθένας ἠμπορεῖ νὰ ἐκτιμῆσῃ τὸ μέγεθος καὶ τὴν ἀξίαν τῆς χαρᾶς ποὺ αἰσθάνεται γέρων διδάσκαλος, εὐρισκόμενος εἰς κύκλον πανεπιστημιακόν, τοῦ ὁποίου ὁ πρῦτανος, ὁ κοσμήτωρ καὶ οἱ καθηγηταὶ τῆς Σχολῆς εἶναι παλαιοὶ του προσφιλεῖς μαθηταί, καλλιεργοῦντες εὐδοκίμως τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην καὶ ὑπηρετοῦντες πιστῶς τὴν ἑλληνικὴν πατρίδα ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς ταύτης ἐπάλλξεως.

Τὸ ἔργον ποὺ ἐπιτελεῖται ἐν ἀγαστῇ συνεργασίᾳ Πανεπιστημίου καὶ Ἑταιρείας, τὸ ἐπιστημονικόν μαζί καὶ τὸ ἐθνικόν, συνεχῶς προαγόμενον καὶ πολλαχῶς τεκμηριούμενον, σὰς ἐξασφαλίζει ἤδη τὴν ἐθνικὴν ἀναγνώρισιν καὶ τὴν ἐθνικὴν εὐγνωμοσύνην.

Εὐχομαι νὰ ὑγιαίνετε, νὰ κρατύνεσθε καὶ νὰ εὐτυχῆτε πάντοτε.

Είκ. 1. Ἐπιτυμβία στήλη
ἐκ Θεσσαλονίκης.

Είκ. 2. Τὸ ἐπίγραμμα τῆς στήλης.

ἀγῶνι ἐπιπροθέτοισι παρὰ πικύριον ἄρορι αὐτῶν ἐπιδοῦναι
 ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων τὴν κοινὴν / ἐξ ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων
 ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων / ἐξ ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων
 ἀφῆκεν / τὸ ἄροτος / ἐξ τῶν ἑλλήνων ὅτι ἐπιπροθέτοις οὐκ ἔστιν ὁμοίως
 πλεονεξία ἐπὶ τῶν ἑλλήνων ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων ὁμοίως
 τὸ ἄροτος ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων
 τὴν κοινὴν ἐξ ἄροτος ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων
 ἐπιπροθέτοις ἐξ ἄροτος ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων
 ἄροτος

μαγική ποίησις

ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων

Εἰκ. 1. Κωδ. Cambridge, King's College ἀρ. 10, φ. 20v.

ἄροτος ὅτι αὐτῶν ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων
 ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων
 οὐκ ἔστιν ὁμοίως ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων
 ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων
 ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων
 ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων
 ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων
 ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων
 ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων
 ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων ἄροτος ἐπὶ τῶν ἑλλήνων

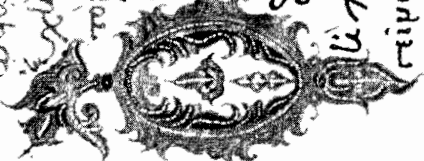
Εἰκ. 2. Κωδ. Καρακάλλον 20 (Α. 1533).

Ησ παρθεσίας ἀρεάμ τον
 οίβου, κρηφου
 Πόνυ δκρας καια
 βτημήβωπλίου· Σί
 δώαμς καιηδδξα
 Ξπες, Στουύον, Σ
 τονονον πης· κίν
 ζω, ἀπιφώμου, Γ·
 τρισκομας τωτ
 και Γυφώμου
 λιμψχρισάμερ
 περσάχας· ΟΣ
 δνοκαι ρισι Γυ
 Φωμοισιμωη Ξόμο
 λον, Ξς αττισει Γ
 ματια, Ξς αττισει Γ

Εικ. 1. Κώδ. Καραγάλλου 250 (Α. 1763).

Ξυλγογυτ περιθιαθ
 δόρων: - ούγ, αντιχαιε.
 οφιας· Οάριχου,
 οπφιστο τον κρωταουα
 πωποτε φλαπιαμ· (οιδε)
 αμαπταμμεμ· Ξπης, Σ
 Ξψο, Σώλιουππύ· κωσ·
 χλημ ποιεϊ Οαπέ, καθια
 τον Ξρεθουκιν αουμψον·
 Ξαδς' αξιος Ξμ Γω
 διδωμψον ταϊς σφικ
 Ξπι Θυμιας Σί
 δομαϊς, περσέχιαθ·
 λι περσάγγιζιν, ηλιεσε
 τιμσοι βασιλιν τις δδεης·
 ογδ διακομειμοσι, κήρα.

Εικ. 2. Κώδ. Βατοπεδ. 1048.